9и6
Д79
92911

ДОРДЕ Е СТАРА ПЛАНИНА

НАУКА И ИЗКУСТВО

ДОРДЕ Е СТАРА ПЛАНИНА

СБОРНИК
ЗА ХАЙДУШКОТО ДВИЖЕНИЕ
В СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ

СЪСТАВИТЕЛ
ВАСИЛ ДЕЧЕВ

НАУКА И ИЗКУСТВО
1968 — СОФИЯ

9(41Б)
С Дуд
941Б.06+92

Сборникът „Дорде е Стара планина“ има научно-популярен характер. В началото е даден общ исторически материал за развитието на хайдушкото движение. Втората част — незабравими образи — предлага очерци за някои по-видни хайдушки войводи. За войводи, чиято основна дейност е революционната, като Раковски и Стоил войвода, не са дадени очерци, още повече, че хайдушката им дейност е засегната в общия исторически материал. На Панайот Хитов и Хаджи Димитър, за които хайдутството заема важен дял от революционната им биография, авторите на сборника са посветили по един разказ.

В края на сборника е даден списък на издирените хайдути и войводи, както родени в Сливенски окръг, така и действували на негова територия. Приложени са и карти на хайдушките местности.

Сборникът представлява интерес за широк кръг читатели.

Инв. № 92911

Нар. Библиотека „Зора“
СЛИВЕН

СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ — ПРОСЛАВЕНО ХАЙДУШКО ОГНИЩЕ

В многовековната и богата история на Сливенски окръг особено важно място заема хайдушкото движение. За това свидетелствуват не само преданията, песните, спомените, документите, но и трудовете на редица видни автори. Така Захари Стоянов отбелязва: „С войводите на Сливен не може да се горее нито един град из трите части на отечеството ни.“ Известният пътешественик Каниц пише, че Сливен е имал монополът да дава войводи против османското робство. Самите турци веднаж заявяват на сливенци: „Вие и вашият град сте първите, които измислихте комитаджилъка.“

Няма друг край в нашата родина, от който да са излезли толкова хайдути и хайдушки войводи. Тук е достатъчно да споменем имената на Дамян войвода, Злати Кокарчоолу, Индже войвода с верния си знаменосец Кара Колю, Алтанлъ Стоян войвода, Кара Танас, Добри войвода, Цоню войвода, Димитър Калъчлията, Пею Буюклията, Георги Трънкин, Панайот Хитов, Хаджи Димитър. Това поражда легендата за Сливен като град на стоте войводи.

Много са причините, които допринасят Сливенският край да стане важно хайдушко огнище. Този край не прави изключение от общото положение, характерно за българския народ под османско робство. За него важат всички онези причини за насилия, за народностен и социален гнет, които се явяват като обективна основа за хайдушкото движение. Но тук тези причини са по-подчертани и спомагат хайдушкото движение да добие широк размах.

В началото на робството населението от по-плодородните полски райони е принудено да потърси спасение в планините. На първо време тук не се заселва турско население.Българското население срещу някои специални задължения — пазене на проходите — дервентджийство, войнуганство и др. получава малко по-широки права. Всичко това допринася за създаване на по-свободолюбив дух, който не може да търпи насилия. Затова и за ранния период имаме повече сведения за хайдушкото движение в Котленския край. Веднъж създало се, хайдутството намира благоприятни условия за развитие и става постоянно действуващо. За това спомагат и особеностите в икономическото развитие на Сливенския край.

Сливен, а също Котел и околностите му рано се развиват в икономическо отношение. Вече през XVII в. Сливен е значително промишлено селище със силно развито текстилно производство. През XVIII в. той става и оживен център на търговия. През Възраждането този край се оформя, като един от най-значителните икономически центрове в българските земи. Сливен е наречен от Иван Богоров „най-ръкоделний град в Турско“. Не е случайно, че именно в Сливен през 1836 г. е основана първата текстилна фабрика в балканските владения на Турция. Цялото това икономическо развитие изисква по-голяма сигурност. А тъкмо в Сливенския край се чувствува по-силно гнетът над българите. През XVII — XVIII в. в полските райони се заселват татарски султани — Гираи. Те имат по-големи права в сравнение с другите турски чифликчии и се стремят дори до Освобождението да запазят старите турски феодални порядки. Имената на много хайдути — Дамян, Злати, Трифон, Добри, Алтънлъ Стоян, Калъчлията и др. се свързват с действия именно срещу тези султани.

Ето защо от XVIII в. противоречията между напредващата икономика и изостаналите отношения стават все по-големи. Затова и от този период хайдушкото движение в Сливенския край се засилва и той става важен хайдушки център.

Тук трябва да прибавим и наличността на удобни места за действия. Сливенският балкан не е много висок, удобен за живеене на открито през лятото, но е с пресечени местности, които предлагат макар и близо до града, отлични места за прикритие. Той е пресечен от няколко пътя като Сливен — Демир капия (Вратника), Елена — Търново и Сливен — Джендем дере — Ичера — Котел, през които често е минавала турската поща и с много места за засади. Удобни места за прикритие са били и горите — „ормани" около р. Тунджа и Средна гора. Затова виждаме, че в Сливенския край действуват хайдушки войводи и от други краища — Мартин, Вълчан, Бойчо, Кара Добри и др. Впрочем хайдутите не признават административни граници и много хайдушки войводи от Сливенския край са действували извън него.

За развитото хайдушко движение спомага и цъфтящото в Сливен производство на оръжие. Сливенци отрано се научават да боравят с оръжие. В няколко народни песни се споменава, че хайдутите влизат в града, за да купят куршуми и барут.

Хайдушкото движение бележи постоянно развитие. Зародило се като стихиен протест срещу съществуващите насилия още в началото на робството, то преминава през редица етапи. Отначало хайдутинът мъсти за поругана чест, за извършени спрямо него или негови близки насилия и то на преките виновници. По-сетне хайдутите отмъщават въобще на притеснителите и се превръщат в народни закрилници. Колкото по-високо е тяхното съзнание, толкова поцеленасочена е тяхната борба. В късното хайдушко движение имаме свидетелства за подпомагане на хайдутите от турското население, а действията се насочват и срещу българи — народни изедници и помагачи на властта.

По време на руско-турските войни хайдушките дружини се стремят да отидат на помощ на русите, да се включат в освободителното движение. Такъв стремеж имат дружините на Христо войвода в началото на XIX в., на Кара Танас и

Генчо Кългов през 1828—1830 г., на Раковски и Калъчлията по време на Кримската война. Някои от хайдутите, като Конда войвода, Индже войвода, Кара Колю, се включват в освободителното движение на балканските народи.

Към 60-те години на XIX в. се създават условия за разгръщане на масово революционно движение. Опитът и основата на създадената от Раковски четническа тактика е хайдушкото движение. Хайдушките дружини приемат новата тактика и постепенно се превръщат в резерв на революционните събития. Такива видни революционери като Раковски, Панайот Хитов, Хаджи Димитър, Стоил войвода и др. получават своята закалка именно в хайдушките дружини.

Въпреки променените обстоятелства хайдушкото движение в Сливенския край продължава да съществува до самото навечерие на Освобождението — 1875 г. По състав и начин на действие тези последни дружини са хайдушки, но си поставят вече, преди всичко, политически задачи — поддържане буден духа на българското население.

В годините на господството на капитализма буржоазията, общо взето, се отнасяше отрицателно към действията на хайдутите. Тя ненавиждаше борбата на хайдутите против чорбаджиите, чийто наследник се явяваше самата тя. Вместо да издигне и възвеличи името на хайдутите, тя, както преди турските власти, ги приравняваше с разбойниците. Затова и буржоазията почти нищо не направи за по-пълното изучаване на хайдушкото движение, особено за късното, от което имаше дори останали живи участници. В целия Сливенски окръг, всепризнато хайдушко огнище, тя постави само една паметна плоча и не обозначи нито едно място, свързано с хайдушкото движение. На пръсти се броят изследванията или статиите, посветени на местните хайдути, до 9. IX. 1944 г. От по-значителните изследвания можем да споменем само това на д-р С. Табаков в общата история на Сливен, на Данаил Константинов в книгата му за с. Жеравна и на Димитър Димов за Желю войвода и хайдутите от с. Желю войвода.

Най-правилна оценка на хайдушкото движение дадоха социалистите и Димитър Благоев. Борбата на хайдутите вдъхновяваше нашия народ в борбата му против наследниците на чорбаджиите — българските фашисти. Не случайно някои от партизанските отряди носеха имената на прославени хайдушки войводи.

Настоящият сборник се явява заслужено, макар и закъсняло признание на хайдушкото движение в Сливенски окръг. Трябва да отбележим, че при съставянето на сборника се срещнаха значителни трудности, заради крайно оскъдния документален материал за хайдутството в Сливенския край. Ето защо сме принудени да се опираме на народни песни и предания, които не винаги са достоверни източници.

Сборникът има научно-популярен характер. В началото е даден общ исторически материал за развитието на хайдушкото движение. Втората част — Незабравими образи — предлага очерци за някои от по-видните хайдушки войводи. За някои от хайдушките войводи, чиято основна дейност се явява не хайдушката, а революционната — като Раковски и Стоил войвода — не сме дали самостоятелни очерци, още повече че хайдушката им дейност е засегната в общия исторически материал. На Панайот Хитов и Хаджи Димитър, за които хайдутството заема важен дял от революционната им биография, сме посветили по един разказ.

В края на сборника са дадени няколко приложения. Между тях е списъкът на издирените хайдути и войводи както родени в Сливенски окръг, така и действували на негова територия. За по-лесното запознаване с хайдушките местности, повечето от които са все още необозначени, е поместен пътеписът „Из хайдушкия балкан“ и са приложени карти.

Като първи опит (ако не се смята отделът в историята на Табаков, който засяга предимно Сливен) за по-пълно излагане на материалите за хайдутството в Сливенския окръг е възможно да се допуснат някои празноти или грешки. За това молим читателите да ни съобщят за забелязаните пропуски. Пълното проучване на хайдушкото движение в Сливенски окръг тепърва ще се извърши.

НЕПРЕКЛОННА НАРОДНА СЪПРОТИВА

НАЧАЛО НА ХАЙДУШКОТО ДВИЖЕНИЕ

1396 година — паметна дата за българския народ. Сложен е краят на съществуването на втората българска държава. Настъпват тежки дни за нашия народ. Османските турци връщат развитието на България със столетия назад. Те стоварват всички тежести на турската феодална държава върху гърба на поробения български народ.

Завоевателите унищожават много институции на средновековната българска държава. Наред с това появява се и религиозна дискриминация — ликвидирана е българската патриаршия, църквите биват превърнати в джамии. Религиозната дискриминация е в същност народностна. Българинът е лишен от елементарни човешки права. Неговият живот, оскъдното му имущество и честта му винаги са изложени на опасност. Всеки мюсюлманин можел да посегне върху тях, без да му се търси отговорност. Към това трябва да се прибави и опитът за асимилация на българския народ чрез потурчване. Въпреки многократните опити османската власт не успява да унищожи българския народ.

За засилване на турския елемент в българските села и градове властта прибягва до колонизирането им. От вътрешните части на османската империя се заселват турци и татари. Заселени са плодородните земи по долината на р. Тунджа. Българското население заема по-неплодородните планински места.

Всички тези мерки на османската власт спъват икономическото и политическото развитие на българския народ.

Въпреки всичко българинът със своя непреклонен дух оказва решителна съпротива на турците още с падането на България под тяхна власт.

Потиснат, унижен той все по-често прибягва до лично отмъщение. Постепенно тези юначни българи обединяват усилията си и поемат трудния и опасен път на хайдутството-

През първите столетия на мрачното османско владичество хайдутството е една от най-обичаните форми на въоръжена съпротива, която българският народ оказва на турските завоеватели. То взема все по-широк и масов характер. Тласък за развитието му дават промените в турския феодализъм, неговото разложение, народните въстания и др. към XVII в. и особено през първата половина на XVIII в. През това време Турция търпи военни поражения от по-напредналите европейски държави. Турската администрация засилва все повече икономическия гнет върху българския народ. Данъците се увеличават неимоверно много. Всичко това довежда до засилване на хайдутството. Османската власт издава една след друга заповеди за неговото ликвидиране, засилват се наказателните мерки и т. н., но и това не помага.

Хайдутите са смели, мъжествени и свободолюбиви народни синове и дъщери, които с оръжие в ръка отмъщават на турските паши, бейове и техните помагачи — българските чорбаджии. Избягали в планината, те образуват хайдушки дружини, които всяват страх сред турците. Всяка дружина си поставяла начело войвода чрез избор — било чрез стрелба, скачане и т. н. Войводата е най-силният, най-храбрият и най-съобразителният хайдутин. Втори след войводата в хайдушката дружина, сръчен и левент, е байрактарят. Той се избира от войводата измежду най-добрите хайдути. Байрактарят, който също трябва да бъде храбър, развява хайдушкото знаме, което в повечето случаи е зелено, но можело да бъде и червено и в друг цвят. В хайдушките дружини царяла желязна дисциплина. Хайдутите полагали клетва за вярност и взаимопомощ. Те действували от началото на м. май (Георгьовден) до края на м. септември (Кръстовден).

Сливенският край е известен в нашата история като важен хайдушки център. Много са причините, които допринасят за това. Тук трябва да споменем свободолюбивия дух на населението от този край, пораждан отначало от някои привилегии, дадени на местното население, като дервентжийство, войнуганство и др., близостта на балкана-закрилник, създадените постепенно хайдушки традиции и т. н.

За развитото хайдутство в Сливенския край най-много спомага характерът на икономическите отношения. Най-рано се развива Сливен. Вече през XVII в. той е значително занаятчийско селище. От селското стопанство тук отлично се развиват лозарството и от там винарство, овощарство, градинарство и розарство, а от занаятите: абаджийство, кебеджийство, килимарство, тепавичарство, медникарство, производство на оръжие и др. За това свидетелствуват турският географ Хаджи Калфа и особено пътешественикът Евлия Челеби, който пише: „. . . Целият град е покрит с лозя и градини . . . и през къщите текат вади . . ., които текат от височините и по които има безброй много брашнени воденици, чаркове и табашки долапи за козяци, килими и кебета. Едно от прочутите индустриални произведения на този град е кебето . . ., което се изнася в Румелия и арабските и персийските земи . . . Освен тези работилници в чаршията има 200 дюкяна . . . Раята е изключително българска . . .“.

През XVIII в. Сливен става и център на оживен панаир. През този период като важен скотовъден и абаджийски район се развива и Котленско. Това икономическо развитие се спъва от съществуващите условия. Населението търси отдушник от феодалния гнет. Такъв отдушник се явява хайдутството.

За ранния период имаме повече данни за хайдушкото движение в Котленско и Сливенско. В Сливенско отначало то е по-слабо, но се засилва заедно с по-бързото икономическо развитие на района. За този период сравнително послабо е хайдутството в Новозагорско.

До края на XVIII в. за хайдушкото движение съдим предимно от народния епос, където легендарното се преплита с действителното. Турските документи са сравнително малко и отразяват субективно хайдушкото движение — хайдутите са представени като разбойници. Ето защо с народните песни и турските документи трябва да се отнасяме много внимателно и критично.

Хайдутите и войводите от Сливенския край са действували из Стара планина, Средна гора, Странджа, Сакар планина и другаде. Ако се съди по народните песни, в този край са действували и хайдути от други краища на страната.

Имената на най-старите хайдути и войводи не са известни дори в народните песни. За други пък не може да се установи месторождението им, а се знае, че са действували из Сливенския балкан. Освен това народните песни, предавани от уста на уста, са търпели редица изменения, допълнения и преплитане на герои от различни времена. Така например в сливенската песен за Дамян и Кузман се споменава същевременно за Неда войвода и Стоян войвода. Последният бил байрактар на Недка, а в последствие става войвода.

В много народни песни е възпят и народният герой Стоян войвода. За него се пеят редица песни в Сливенско и Котленско. Вероятно това са песни за прочути сливенски войводи, чиито имена не са достигнали до нас и в мрачните години на османското иго тези герои са получили популярното име Стоян.

В някои от песните Стоян е представен като старите юнаци

Ясно му е слънце на чело,
златни му месец на гърди,
ситни му звезди на плещи,

което иде да покаже неговата старинност. Стоян е представен като смел хайдутин, завардил

до три пътя и пътеките
не смей чиляк да мине,
камо ли пусти душмани
турци, татари, манафи!

В някои от песните вероятно Стоян е свързан с този от Търновско, действувал към края на XVII в.

В друга народна песен от Котленско Стоян освобождава три синджира роби.

В Сливенско се пее песен за Мануш войвода, но пряко сведение за родното му място няма.

Друг от старите войводи е Богдан. За него една сливенска песен говори, че имал „дружина вярна, сговорна, дор триста млади юнака". От другите стари войводи народният епос от Котленско и Сливенско споменава Мирчо, Радослав, Данчо, Юнак Сирхатлия и др. За Страхил войвода също се пеят песни, а има и предание, че е заловен около с. Струпец. Това са т. нар. стари войводи от преди XVIII в.

В Сливенско се пее песен и за Йерушим войвода. Когато напролет той повежда четата си в Стара планина, случило се лошо време:

> ... Замръкнали по тихи ветрове,
> осъмнали в бели снегове ...

Младите юнаци на Йерушим войвода са въоръжени с тънки пушки бойлии, облечени са в елеци от сърма и с тънки бели ризи. Разтревожени от снега и студа, те поискват от войводата разрешение да запалят пушките и елеците си, за да се стоплят, но съобразителният войвода не се уплашва от студа и заявява на своите хайдути:

> ... Ой ва вази, все млади хайдути,
> щом изгорим наште тънки пушки,
> ще разплачем наште стари майки,
> ще останат булки ни вдовици,
> ще останат децата ни сираци ...

От тия няколко реда се вижда значението, което хайдутите отдават на оръжието, защото хайдутин без оръжие не е хайдутин. Той вече не е страшен за турските изедници.

В Сливенско са действували Стайко, Мартин и Радой. Вероятно те са се проявявали поотделно, но в народната песен са възпети като войводи на дружина от двеста хайдути. Според народната песен тримата хайдути решават да отидат в Сливен, преоблечени като сватбари.

. . . Стайко на момци думаши:
като хоро играйте,
ред се по ред гледайте:
кому е руса косата,
кому е тънка снагата,
кому е бяло лицето,
кому е ален пояса,
него на булка ще сторим,
че през Сливен да минем,
да минем холам да идем,
да купим куршуми и барут . . .

От песента става ясно, че хайдутите са избрали за булка своя войвода Стайко. Обрисуван е и неговият физически образ — руса коса, руси мустаци, бяло лице и стройна снага. Според песента турците разбират измамата, но Стойко войвода се справил с тях, като заклал дори сливенския паша.

. . . Хвърли си було от глава
и го на кръста запаса,
засука руси мустаци,
запретна бели ръкави,
сеймени с крака риташе,
риташе и ги колеше . . .

Обикновено почти във всички народни песни хайдути и войводи са възпети като герои. Това е така, защото за нашия народ през черното турско робство те са символ на свободата.

Според народните песни и други хайдушки дружини са влизали в Сливен. Според една песен булка става Неделчо Чолака, а според друга — Янко байрактарят.

През XVIII в. данните за хайдутите стават малко поконкретни. От този период е първото известно засега писмено сведение за хайдути в Сливенския край.

През 1714 г. в Сливенско хайдутува голяма дружина начело с Папазоглу. Подгонена от турските потери, тя достига до Оряхово и се прехвърля през Дунав.

Вероятно през XVIII в. действуват войводите Манол и Нано. За Манол войвода има известни няколко народни песни от Котленско. По всяка вероятност и самият той е от Котел. Народните песни го величаят като „страшен войвода“. Според една песен той освобождава Котел от турците.

> От тогаз, кардаш, до нине
> във Котел турчин немаме
> от този Манол войвода.

Според друга народна песен Манол е заловен и заведен в Русе, където е бил погубен.

Нано войвода е действувал повече в Сливенско. За него се пее, че се е справил с много кабадаии от Ямбол и еничари от Сливен.

Към втората половина на XVIII в. действуват в Сливенско Дамян и Кузман. В някои народни песни те са възпети заедно. Повече песни има за Дамян войвода. За него песента изрично споменава, че е от Сливен, кв. „Ново село“.

> Дамян новоселчето,
> Дамян ми млада войвода

Друг сливенски войвода е Христо, роден около 1740 г. През 1760 г. той събира дружина и действува в Сакар планина, като пазел българското население от Одрин до Сливен от золумите на турските паши и бейове. Той всява страх и ужас у турците.

През последната четвърт на XIX в. около 1780 г. започват да действуват и братя Бунарджи Минчоолар, единият от които е войвода ,а другият байрактар.

В този период на робството хайдушките дружини не си поставят политически задачи. Хайдутите най-често отмъщават за лична обида и в дейността си те се ръководят от лична омраза към турските поробители и българските чорбаджии. Въпреки това те се явяват като изразители на въжделенията на българите за свобода. В тяхно лице българският народ вижда защита от турските насилия и жестокости. Ето защо народът им помагал с каквото можел — храна, облекло, оръжие и др. Само при наличие на такава солидна подкрепа хайдутството е можело да просъществува цели столетия и да всява страх сред османските изедници и техните

Нар. Библиотека „Зора“
СЛИВЕН

български поклонници. Ето защо и народът е възпял подвизите на българските хайдути, създал е легенди за тях.

Чрез народния епос българският народ е поддържал вярата си в свободата.

ЖЕНИ ХАЙДУТКИ

... Запаса Неда сабя френгия,
нарами пушка бойлия
и втикна чифте пищови.
Та си отиде Неда
на връх на Стара планина,
та се викна провикна:
— дружина вярна сговорна,
къде сте сега, елате
върли хайдутлук да правим
по тия гори зелени,
по тая Стара планина ...

Между многото хайдутски и войводски имена преданията и народните песни споменават редица женски имена. Наред със своите братя и мъже българската жена участвува в неравната и славна борба против османската феодална робия. Непосилният труд, нищетата и гладът на децата, обидите и насилията над честта и свободата им я вълнува много. Тя разказва на своите деца още от люлката за славното минало на българския народ. Възпитава ги в непримирим и борчески дух срещу спахийските грабежи и насилия:

Мама си й рожба родила,
име му било Стояне.
В златна го й люлка люляла,
кат го й люляла, думала:
— нани ми, синко Стояне!
Нани ми, расти, порасти!
Като си, синко, порараснеш,

царството да си отървеш
от чужди ръце погански,
що ти е царство бащино . . .

Много са героичните дела на жените от Сливенски окръг, участвували в хайдушкото движение. Те блестят със своята чистота, смелост, сила и себепожертвувателност. В народните песни се възпяват подвизите на жените хайдутки Неда, Бояна, Енка, Еленка, Янка, Бойка и много още имена.

Трябва да отбележим, че спомените за жени хайдутки в Сливенския край са запазени предимно в народните песни. В тях се дават малко биографични данни, повечето се пее за дадена случка. Всичко това показва, че жените хайдутки в този край са действували преди началото на XIX в. Повече народни песни за жени хайдутки имаме в Котленския край.

В песента за Бояна войвода се говори за една мирна и тиха жена, която си седи дома и преде, докато мъжът ѝ Мирчо ходи из гората за дърва и попада в ръцете на турците. Успява само Мирчо да проводи хабер на жена си и ето я и нея — не жена, а разярена вълчица. Захвърля хурката, препасва сабя, догонва турците и освобождава мъжа си, който й благодари с думите:

Халал да ти е войводството
и твоето бре мъжество,
че ми живота отървa . . .

Не е имала на ум и Неда войвода да става хайдутка, напротив, искала да се жени, от мирно щастие да вкуси, но на сватбата й минават път някакви „юнаци“, минават и не се отбиват, та става нужда да се развърти Неда със сабята, за да ги погуби и да очисти пътя на сватбата.

Женила се и Янка, когато идва хабер, че върли душмани нападнали брат ѝ Иванчо. Без много да му мисли, юначната невеста зарязва венчилото, въоръжава се и успява да освободи брат си, след което наново надява булченските си дрехи.

Тези няколко песни говорят. че когато трябва да защити живота на своите близки и своята чест, жената не се поколебава да захвърли хурката и да запаше сабята, да излезе в гората като мъж с мъже, нещо повече — като техен войвода. Песните от Сливенския край убедително говорят, че станала веднъж хайдутка, жената не само не отстъпва на мъжете по юначество, но ги и отменява. Няма нито една народна песен, в която мъж хайдутин да помага на жена хайдутка, да я спасява или отървава. Винаги е обратното. Канят се Диляна и брат ѝ Стефан да оберат царската хазна, но когато опира ножът до кокала, т .е. когато наистина трябва да се посрещне хазната, Стефан се отдръпва, а Диляна развъртява ножа и поваля хазнатарите.

В такова съотношение изгражда народният певец и песента за Тодорка хайдутка и за много жени хайдутки, които показват на мъжете как се прави „юначество“ и се режат глави душмански. Това съотношение между мъжа и жената на хайдушкото поприще има своята действителна историческа основа, крепи се на историческата истина. При многобройните нападения и насилия и жени са грабвали оръжието, за да отмъщават.

Елена войвода дълги години води своите хайдути, без те да разберат, че войводата им е жена. Войводството ѝ не е било подарено, а спечелено с точна стрелба и юнашко превъзходство, както се пее в една народна песен от Котленския край.

Като си байрак забили,
на байрака пръстен сложили
от далеч съ гу мерили,
от четирийсет разкрача,
никой не гу е умерил
през пръстен куршум прокара.
Най-подир мери Еленка,
тя си пръстена умери,
през пръстен куршум прокарва.
Всички съ в'купом викнали:
— Аферим, моме Еленке,
ти шъ ни бъдеш войвода.

Убедителен е примерът с Калина войвода. Сама жена сред петнадесет мъже, между тях и двама бивши войводи с опит и слава — тя става войвода на дружината и цели три години я води от победа към победа, докато най-сетне пада от ръката на един предател.

Ако масовата сила в суровата борба на хайдутството са мъжете, би трябвало да признаем, че нейното романтично обаяние се дължи на жените, които дават порив, вдъхновение и красота. Присъствието на жените в хайдушкото поприще показва историческата дълбочина на хайдутството, дълбоките му народни корени, говори за тежките обиди, които изваждат от търпение мъжете, а жените — от тяхната мирна домашна природа и ги хвърлят в огъня на неизвестностите и борбата.

Участието на жените в хайдутството, в тая битка за национален престиж и самочувствие, е доказателство не само за гражданската ценност на жената българка, но и за нейната огромна вътрешна сила.

Що псета лаят из кални друми?
Дали си турчин из село ходи,
или владика кон разиграва.
Нито си турчин из село ходи,
нито владика кон разиграва.
Снощи ми Янка в село влезла,
Байрак побила, турчин юбила . . .

Убива Янка турчина, а след това го носи в зимника у бащини си и там го скрива. Но скрива ли се такова нещо? Намира се една „хлепава“ чорбаджийска уста, за да пошушне на билюкбашията и

дерде петлите веднъж пропели,
три пъти Янка на съд водили

В съда се събират всички агалари, чауши и много други. Всички искали да видят хайдутката, да чуят как ще отговаря.

„Защо затри Юмер Ага, защо го погуби? — питал я кадията.“

Янка си дума с една дума,
с една дума се хитра дума . . .
- Мъжка съм била, убила съм го.

хитра съм била, искрила съм го:
Що търси турчин в мойте двори?
Не съм кръчмарка вино да давам,
нито хлебарка хляб да му нося,
не съм готвачка, че да му готвя,
ни кафеджийка кафе да давам,
що търси турчин в мойте двори?"

Думите на момата шибат като куршуми. Еничарския сердар знае какво е търсил Юмер Ага, но не му отърва д каже, а Янка продължава да пита:

Що търси турчин в мойте двори?

Какво отсъжда съдията и какво става с Янка, не знае Може да са я посекли, но думите ѝ, силни и правдиви, останали.

Народната песен възхвалява храбростта и силата на жените хайдутки в смели и учудващи образи като този на Енк войвода:

Та стигна Енка турците,
с коне турците тъпчеше,
със сабя път оправяше,
отърва Енка робите,
до триста роби, робини.

Борянка хайдутка се възпява, задето е убила 300 чауш и освободила брата си от тъмница. Диляна пък разпръснал сама цяла потеря.

Дълъг е списъкът на жените хайдутки. Героичните и подвизи в закрила на бедния народ остават да блестят народния ни епос.

ПОДЕМ НА ХАЙДУШКОТО ДВИЖЕНИЕ ОТ КРАЯ НА XVIII В. ДО 1830 Г.

Икономическият живот в нашите земи през втората половина на XVIII в. се характеризира с постепенното, но смел навлизане на капиталистическите елементи в недрата на турската феодална система. Стоковото производство все повеч се налага. Появява се остро проворечие между производител ните сили и производствените отношения.

Като средище на значително занаятчийско производство по това време е известен Сливен. Тук се работят платове. тифтик-аба, обикновен плъст, твърде ценен по цяла Турция. Розовото масло и то не липсва на пазара. Цевите за пушки, барутът и другите железни изделия разнасят славата на Сливен по цялата империя.

Голяма роля в икономиката на града и района играе прочутият Сливенски панаир. На него се събират търговци от цяла Европейска Турция, даже от Анадола, Полша и Унгария.

Земите в района не били много разработени. Все пак се произвеждали пшеница, ръж, овес, ечемик и малко ориз. Лукът на Сливен бил твърде ценен и разпращан в различни градове за сеене. Зеленчуците били отлични, също и лозята. В околностите на града имало доста стада.

В по-голямата си част земите около Сливен са владение на султани от фамилията на Гираите. Те владеят по-голяма част от земите на едно или повече села. Селяните са длъжни да им обработват нивите безплатно, да им дават една пета или една десета част от производството си, да работят ангария.

На север от Сливен, в селищата по Балкана, преобладавало българското население. Някъде то е чисто българско — Котел, Жеравна, Ичера, Нейково, Катунище и др.

Една значителна част от населението се занимава със скотовъдство и абаджийство. Това довежда до оформянето на една значителна група чорбаджии. Един от най-големите котленски чорбаджии е бил чорбаджи Божил.

Този икономически живот в края на XVIII в. е много пъти прекъсван от размириците в Империята. Най-големи размери те вземат по време на кърджалийските нападения. На постоянни притеснения и обири са подложени много райони на Сливенския край.

Въобще цари една несигурност в Империята. Много пътешественици пишат за това. Ето какво четем в доклада на барон Херберт Рат-Кеал от 3. VII. 1799 г. „От друга страна, нищо не е по-печално от положението на Румелия и безредната безнаказаност, с която се върши разбойничеството. Последният панаир в Сливен, един от най-богатите, за които си спомнят главно със стоки от Германия, приключи този път по най-задоволителен начин. Обаче търговците, които тръгнаха да се връщат със своите покупки и сарафите със своите пари, бяха нападнати от Кара Фейзи с банда от кърджалии близо до Дервент, на 4 часа от Одрин. След упорита битка те станаха господари на кервана, оценен в пари и стока на повече от три милиона пиастра.“

Новозагорско няколко пъти е опустошавано от разбойнически орди. Пострадали са редица села на север от Сливен – Раково, Градец и др. Жеравна е жестоко изгорена от ордите на Кара Феиз. Жителите на застрашените селища сами трябвало да се защищават. Котел успява да се запази, като населението със собствен труд и средства успява да си изгради здраво укрепление — шарампол, в което ордите на Кара Феиз биват разбити и са принудени да напуснат Сливенския балкан. Такъв шарампол е изграден и в Сливен.

При това положение на несигурност и своеволия нещастният български народ трябвало сам да поеме защитата си. В този период хайдутството е все още разпокъсано, в основата му личи стремеж към лично отмъщение, но дружините стават все по-големи и по-организирани.

В края на XVIII в. Портата горчиво се оплаква, че хайдушките дружини свободно развяват байраците си из двете крила на Румелия.

Това особено се отнася за Сливенския край.

През този период хайдушкото движение се засилва. Нещо повече, може да се каже, че от края на XVIII в. районът на Сливен става най-важна база на хайдушкото движение. Докато до края на XVIII в. имаме повече предания за хайдути в Котленския край, сега сведенията стават повече за Сливен и района и постепенно все по-активно в това движение се включва и Новозагорско.

Един от преследвачите на кърджалиите е Дели Миндо от Сливен. Бил е прост овчар. Хванат от кърджалиите, той е бил заведен в лагера им при с. Каваклий (Тополчане). Приет от кърджалиите, той обещава да им бъде другар и те го зачисляват в отрядите си. Една вечер той напада заспалите хазнитари, избива ги и избягва с взетите пари. Дълго време след това води борба с тях.

В края на XVIII в. продължава да действува дружината на братя Бунарджи Минчоолар. Веднъж дружината била на почивка в района на „Сините камъни“. По-големият брат слиза към „Керемидената къшла“ да провери движението. В къшлата намира отседнали турци и ги избива. Чувайки гърмежите, по-малкият брат, който е бил байрактар, отива да помогне на войводата. Мислейки, че срещу него идват турци, той вдига пушката и убива брат си.

След този случай, който става към 1793 г., той се отказва от хайдутството.

Войвода на четата става Кара Съби. Започнал най-напред като байрактар, той е след това шест години стар войвода. Народните песни го представят като страшен делия и юнак над юнаците.

Други войводи в Сливенско, които действували в края на XVIII в. и предвождали малки чети, били Иван Караоглу и Куман войвода, който водил 7—8 години чета.

Продължават действията и на Христо войвода. Дружината му всява ужас сред турските управници и богаташи. Негови противници най-вече са били кърджалиите. Разполагал със значителен брой отбор юнаци. Особени надежди той възлага на Руско-турската война от 1806—1812 г., като е готов да участвува на страната на русите. Впоследствие е сключено примирие, той се рзочарова и се отказва от хайдутството. Умира през 1813 г. като игумен на манастир.

Един от най-известните сливенски войводи от този период е Злати Кокарчоолу (1760—1810 г.) от Клуцохор. Бил е физически здрав и силен. Започва хайдутство като действува повече сам. Прочува се като известен хайдушки войвода и народът му посветил много хубави народни песни.

> Ех гиди Стара планина!
> Дорде е Стара планина
> на турчин не се покланям.
> Сега съм, брайно, намислил
> да сбера млади юнаци.
> . . . .
> Па събра Златйо дружина
> и на планината отиде.
> Никой не смее да тръгне,
> Златя войвода да гони.

По заповед на аянина трябвало да бъде заловен жив. Загива през 1810 г. в землището на днешното с. Старо село след продължително сражение, в което проявява много голяма храброст.

Най-известен хайдушки главатар от това време е Индже войвода, също от Клуцохор (според много автори). В началото водел неголяма дружина в Сливенския балкан. Когато става кърджалия, той е вече с 500 конници. Нашият народ е обградил Инджето с ореола на прославен хайдутин и му посветил най-хубавите си песни.

> Че стана Индже войвода
> с Колю байрактарина,
> че събра Индже юнаци
> със самурени калпаци,
> със дълги пушки бойлия,
> със тънки саби френгия,
> със чифтелия пищови,
> че си Буаза заварди.

В кърджалийския отряд на Инджето са действували със своите дружини редица войводи от Сливенския край — Кара Танас, Добри войвода, Диню войвода, Трифон войвода.

Макар и малко време в отряда на Инджето действува и Конда войвода, известен впоследствие като герой от Сръбското въстание на Кара Георги от 1801—1815 г. Той поел пътя на хайдушкия живот към 1795 г. Криволичещ и стръмен е неговият път. Започва като кърджалия при Индже, минава през отрядите на Али Гушанц и Пазвантоглу и завършва жизнения си път във въстанието на Кара Георги през 1807 г.

В началото на XIX в. са били известни като хайдушки войводи в Сливенско Вълчан войвода—действувал в „Сините камъни", Моню войвора, Кула Калаузин, Арнаут Пеню, Добри войвода, водел дружина от 70 хайдути, обирали хазните и убивали турските първенци.

Не малко хайдути от този период са излезли от Новозагорския край.

В края на XVIII в. са водили дружини Желчоолу, Саладжи Коста от Нова Загора. От Омарчево е байрактарят на Инджето — Кара Колю. Заради тази си заслуга за с

Омарчево турците казвали — Омарчо-хайдутларъ.

Активна дейност през периода на 30-те години развива войводата Генчо Къргов от с. Хаинито (Гурково) — тогава в Новозагорско. Участвува в строеж на отбранителни съоръжения при кърджалийски нападения. Имал ятаци в Сливен, Нова Загора и другаде. След наказанието на Кишиша Али от Балабанли (Едрево) започва да действува в Сливенския балкан, а на следващото лято в Матей, Джендемите и Драготановския балкан. Помага на глушненските селяни като напада кърсердарите на есерлийския султан, а след това се премества към Карасърлий (Селиминово) и „бастисват“ турската фамилия Карабобеоглар, която ги притеснявала. Наказват и новозагорския притеснител-чорбаджия. През зимата укриват оръжието с помощта на Петко Конарчето и се пръскат.

През пролетта на 1828 г. се явяват в околностите на с. Струпец с 8 души хайдути от него район — Кортен, Твърдица, Конаре. Развяват подарения им от сливенския ятак Стоян Шошов байрак. Със събраната дружина превежда руските войски на ген. Дибич Забалкански. Дружината му от 60 души участвува в сражението при Одрин през 1830 г.

В края на XVIII в. между Сливен и Ямбол действува Трифон войвода от с. Горно Александрово. Народната песен свидетелствува за голямо сражение между Трифон войвода и потерята на султан Аслан Герай. В станалото сражение загива Трифон войвода, а байрактарят Добри се спасява и дълги години след това води своя дружина.

От с. Драгоданово излиза дядо Колю Брадата. Дядо Поню, също от Драгоданово, започва да хайдутува след 1810 г. Дружината му е от 10—15 хайдути. Спечелва многобройни сражения, най-голямото от които е при Сейменските гробища. Укривал се у българи и действувал в района на с. Матей. От хайдутите е наречен брадатият войвода. Умира в Букурещ след 1829 г. На няколко пъти разбива турска потеря.

През разглеждания период от Котленския край излезли двама от най-известните български войводи — Кара Танас и Алтанлъ Стоян войвода.

Кара Танас е родом от с. Катунище. В началото водил малка, но стегната чета:

Ето, че иде дружина,
Кара Танас я водеше,
Иванчо байрак носеше.
. . . .
Дълги им пушки на рамо,
и двойки пъсти пищови

След време става толкова опасен, че е предмет на султанова заповед от април 1804 г., която разкрива неговата дейност. Тогава дружината му действувала около Мраморно море с около 40 души и всява ужас в тамошното население. Поради тази причина е издадена и заповедта, която иска неговото залавяне. Разбира се, безуспешно.

С голяма любов в много народни песни е възпят Алтанлъ Стоян войвода от Котел. Действува до 1828 г. Няколко пъти обира пощата и убива турци, които притеснявали българите. Неговото оръжие лъщяло като злато, а облеклото му е обшито със сърма, заради което получава и прякора си Учител е на много войводи. Обраните пари раздава на сиромаси. Действува почти в цяла Източна Стара планина Освобождава много пъти кервани от поробеното население.

След идването на руските войски на Дибич Забалкански през 1829 г. много от хайдутите — като дружината на Генчо Къргов — се включват като доброволци при русите. Други като Кара Танас съчувствуват на освободителното движение и подготовката за въстание от Георги Мамарчев. Хайдушки характер до известна степен имат и образувалите се волентирски дружини.

Когато след сключването на мирния договор положението в българските земи остава непроменено, българското население масово се изселва заедно с дружините на Цоню войвода, Генчо Къргов и Кара Танас, които го пазят по пътя.

КЪСНО ХАЙДУШКО ДВИЖЕНИЕ

Изселването на българското население след Руско-турската война през 1828—1829 г. нанася тежък удар върху икономиката, народностния състав на населението и революционното движение. Всички хора, настроени революционно и бунраски, се изселват. В Сливенския край остава главно мирното население, несвързано с хайдушкото движение. От друга страна, изселническото движение към Североизточна България, Румъния и Русия създава нови връзки. Ние виждаме следващите хайдушки дружини да действуват не само на юг и на запад, но и на североизток.

Постепенно положението се нормализира. Една част от изселените се завръщат в родните си огнища. От балканските селища слизат в полските райони нови заселници. През този период развитието на капиталистическите отношения тръгва решително напред. Разширява се вътрешният пазар, засилват се икономическите връзки с другите страни. В градовете, особено в Сливен, възникват търговски сдружения. Процъфтява текстилното производство. То все повече се съсредоточава в пръснатите манифактури, ръководени от караабаджиите. Нещо повече, през 1834—1836 г. в Сливен Добри Желязков поставя основите на първата текстилна фабрика в нашите земи. Разцвет достига и занаятчийското производство, макар и някои от занаятите като оръжепроизводство, розопроизводство и др. да замират. Самото турско правителство въпреки срещаната съпротива издава някои закони като закона за отменянето на вътрешните мита—гюмруците, които подпомагат икономическото развитие. Тези закони обаче до голяма степен остават само на книга. Дори в Сливенския край се засилват противоречията. В много от селата продължават да съществуват чифлиците на султаните—Гираи, които се стремят да запазят старите феодални порядки и начини на експлоатация. Нещо повече, дори сливенското население, в ръцете на което е съсредоточен целият икономически живот на този „най-ръкоделний град в Турско“ (според Ив. Богоров), трябва извън обикновените и тежки данъци да дава „дарения“ на аги и бейове и да плаща за байрами. Ето защо противоречията между напредващата икономика, особено в градовете и остарелите производствени отношения, все повече се засилват. Произволите на султани, откупници на данъци, чиновници, на българи — чорбаджии-изедници — продължават да съществуват. Те са постоянен източник за все нови и нови сблъсквания, а заедно с това и за все нови и нови излизания на хайдути.

През този период, особено до Кримската война хайдушкото движение претърпява сравнително малки промени. Засилва се обаче неговата класова насоченост. Зачестяват нападенията на хайдутите над българи-чорбаджии, особено онези, които са най-тясно свързани с властта. От друга страна, почести са и проявите на подпомагане на българските хайдути от страна на бедното турско население.

Към 1830 г. се изселват хайдушките дружини на Цоню Брадата, Кара Танас, Генчо Къргов и др., които не се завръщат. Тяхното дело продължават учениците им. Така Стоян Касапина, участник в дружината на Цоню войвода наскоро след 1830 г. обикаля Стара планина с 25 момчета. Пред вид на изменените обстоятелства, нарушаване връзките с ятаци и др. дружината не продължава своите действия и през следващите години.

През 30-те и 40-те годни на XIX в. в Сливенския край действуват редица хайдути, за които нямаме много данни. През този период около Сливен се подвизава буйният Желязко Палабуюка, вуйчо на Хаджи Димитър. Известни със своите действия са и чичовците на Хаджи Димитър—Стоян и Добри Кръстеви. Имената им са били известни в Сливен, Ямбол, на султаните в Черкешлий (Желю войвода) и Есетлий (Деветинци — Бургаски окръг).

Към това време се отнасят действията на хайдут Стойко, родом от с. Дълбоки — Старозагорско, но израснал и действувал около с. Крива круша. В дружината му освен българи участвуват и турци. Здрав и силен физически, хубав наглед, но другарите му турци започват да му завиждат и според преданието те го насичат на парчета, които окачат на околните габарови дървета. Оттогава и до днес тамошната поляна се нарича „Стойкови чаири“.

Тогава действува и прочутият Гълъб войвода. Роден към 1798 г. в с. Омарчево, той се влюбва в красивата мома Станка Дерменджийката. При опит да я грабне насила, той убива баща ѝ и става хайдутин. Дълги години действува със
говия.
своята дружина в Средногорието. Много щети нанася на поробителите, но те не могли да го погубят дори и с измама. Гълъб успява да избяга в Румъния, където се залавя с тър

През 40-те г. действува в Сливенския балкан хайдушкият войвода Кара Добри (Добри Карадобрев) от Ямбол. Отначало действува повече на юг — Ямболско, Одринско, а достига и до Дедеагач. Дружината му очиства няколко кърсердари и насилници — башибузуци. През есента на 1847 г. дружината му преминава в Румъния. Напролет тя е отново в Сливенския балкан. Но този път тя е разбита. Войводата с няколко другари е заловен и обесен в Сливенския затвор.

През 30-те години започва своите хайдушки действия Желез Добрев Железчев (Желю войвода). Роден е към 1810 г. в с. Черкешлий, днес носещо неговото име — Желю войвода. Останал рано при майка мащеха, за него животът в село не е привлекателен. Напуска овчарлъка и става хайдутин, действуващ отначало в тогавашните гъсти ормани край р. Тунджа. По-сетне преминава в Сливенския балкан и се включва в дружината на Димитър Калъчлията.

Повече в западния край на Сливенски окръг през 30-те — 50-те години на XIX в. действува дружината на Бойчо войвода Цеперански. Ученик преди това на Ценю войвода, лежал известно време след 1830 г. в руските затвори, Бойчо войвода дълги години (до 1856) обикаля родните планини. Според П. Хитов няма място в страната, което Бойчо войвода да не е посетил. Богатият хайдушки опит на Бойчо войвода му позволява да състави наредба за действията на хайдушките дружини — „Хайдушки закон“ (вж. приложението). За нас действията на Бойчо са важни и за това, че той се явява учител на редица видни хайдути от Сливенския край. При него получават школовка Димитър Калъчлията, Пею Буюклията, Злати Конарчето, Курти Янчев, Филип Тотю и много други.

В края на 40-те години излизат да хайдутуват верните другари: Димитър Стоянов Котев (получил по-сетне прозвището Калъчлията), овчар от с. Торлак махле (Загорци). Пею Буюклията от с. Козос моде (Козарево) и чичовият син на Калъчлията — Курти Янчев от Нова Загора. Малко време Хитов пише погрешно, че той е от Нова Загора). Малко време те са при Бойчо войвода. Скоро се отделят в самостоятелна дружина, към която се присъединява и Злати от с. Конаре. Отначало дружината им действува предимно в Новозагорско. Имат ятаци в Крива круша, Дядово, Сборище, Събрано, Нова Загора. Успешна е проведената акция в с. Дуванджизлий (Бенковски — Старозагорско), където Калъчлията се престорва на син на Зейнил паша.

Около началото на Кримската война (1853 г.) дружината на Калъчлията действува главно из Стара планина — Разбойна, Твърдишкия и Сливенския балкан. Към нея се присъединява гоненият от сливенските турци Георги Трънкин.

По време на Кримската война хайдушките дружини активизират своите действия. През юни 1864 г. за родния блакан начело на дружина от 12 момци се отправя от Цариград котленецът Георги Раковски. Негов другар е Велко от с. Шипка, получил школовка при Гълъб войвода, а байрактар — Младен. През Лозенградско, Елховско и Карнобатско над с. Медвен четата навлиза в Котленския балкан. На 19 юни тя наближава Котел и се укрива в местностите Сухи дял, Разбойна, Урушката скала, Злостен. Раковски се надява да се присъедини с дружината си към руските войски, но вижда, че това е невъзможно и през август разпуска дружината.

По-активна през този период е и дружината на Димитър Калъчлията. Тя спасява от клане жителите на с. Върбица. Очаквайки избавление от Русия, дружината му действува повече в Североизточна България. Тук Калъчлията се свързва с войводите Бойчо Разградлията и Щерю от Варна. Спомените говорят, че хайдутите на Пею Буюклията, Калъчлията и Злати Конарчето са пазили селяните от добруджанските села, които под тяхна закрила се събират в с. Ези бей (Паскалево). По Гергьовден хайдутите завеждат селяните във Варна за по-голяма сигурност. За този период ще се отнася съобщението, че дружината на Калъчлията имала със себе си топ — случай единствен в хайдушката практика.

С помощта на европейските капиталистически държави Турция излиза победител в Кримската война. Но това в същност е загуба. Европейските правителства си издействуват големи права в Турция, те започват да хазяйничат в нея, да ѝ отпускат заеми при заробващи условия. Турската империя се превръща постепенно в полуколония на европейските капиталистически страни. Евтините европейски стоки подкопават пазара на българските занаятчийски произведения. Постепенно започва да замира прочутият Сливенски панаир. Затова, въпреки че се развиват по-усилено процесите на разлагане на феодалния строй и развитие на капиталистическите отношения, положението на българския народ не се подобрява, а се влошава. Наред със създаването на условия за разгръщане на масово революционно движение продължават да съществуват условия и за хайдушкото движение

В първите години след Кримската война турското правителство, освободило своите войски от войната, засилва терора над населението и започва настъпление срещу хайдушкото движение. За хайдутите настъпват тежки времена. Дружината на Калъчлията се разпада. От нея се отделят Пею Буюклията, Злати Конарчето, Урум Георги и други момци. Те нападат турската хазна, но са предадени и скоро заловени. Със застъпничеството на българите и европейските консули във Варна те са освободени. Сега Пею и Злати образуват отделни дружини, но техният живот е кратък.

Успешни действия с хайдушките дружини води Сливенският управител Зейнил паша. През 1856 г. в местността Бели Бук е разбита дружината на Бойчо войвода и самият той пада убит. Разбита е и дружината на Злати войвода в Сливенския балкан. Затворен в Одринския затвор, Злати е обесен към 1865 г. И дружината на Пею Буюклията е постигната от същата участ. Пею лежи дълги години в Одринския затвор, а след изтичане на наказанието се заселва в Добруджа, където умира след Освобождението. От хайдушкото движение се оттегля и застарелият Желю войвода.

Димитър Калъчлията продължава да действува главно в Североизточна България заедно с Щерю войвода. През този период той се свързва със Солак Мустафа — хайдутин-турчин. Двамата водят съвместна борба срещу притеснителите на българското и турското население. Тази дейност предизвиква силен отпор от страна на властите. В началото на 1859 г. предаден, Калъчлията е заловен в Шумен и две години по-сетне обесен в Русе. Солак Мустафа още няколко години води борба в Шуменско, Варненско и Сливенско, като в дружината му участвуват и българи. Към 1863 г. той пада убит в сражение.

От дружината на Калъчлията се отделя и Георги Трънкин с Курти Янчев, който му става байрактар. Дружината му действува главно из Сливенския край. През 1858 г. към неговата дружината се присъединяват известните по-сетне Панайот Хитов и Стоян Папазов. Повече действия дружината развива през следващата година, когато се разправя с няколко народни изедници. През есента Г. Трънкин с част от дружината отива да зимува в Румъния, а в Сливенско остават да действуват П. Хитов и Стоян Папазов. Скоро около тях се образува малка дружина, която разгромява татарите, които притесняват жителите на с. Могила — Ямболско.

През декември 1859 г. П. Хитов с дружината си замис нападението над сливенския кадия Али ефенди, известен с своите неправди, разплакал много българи, вдовици и сир ци. Нападението е успешно. Взето е много ограбено имущес во, между които и предмети от църквата „Св. Никола“. Сл нападението обаче повечето участници не излизат в балкан а остават в града да прекарат зимата. Скоро повечето от тях арестувани, мнозина избесени, а други изпратени на заточени Между тях са Слав Ненчев от Сливен, верен ятак на Хит Стойчо Петров от с. Драгоданово, Минко Черкешлийчето с. Желю войвода и много други. Арестувани са и много винни сливенци — около 300 души, от които 50 измират побоища и насилия, а 50 са изпратени на заточение. Пресле ванията предизвикват заподозрените, но неарестувани да тъ сят спасение в хайдушките дружини. Сред тях са Хаджи Д митър и Никола Аджема.

Цялото лято на 1860 г. хайдутите са принудени да меня своите места. Към края на лятото при устройване на засад дружината попада на потеря в местността „Кална усоя“. станалото сражение загива войводата Георги Трънкин. За гов заместник е избран Панайот Хитов, а за знаменосец Никола Аджема. Дружината решава да прекара зимата родните планини — местността Рамадана, още повече, че имала здрави връзки с народа. Един селянин заявява на Хитов, когато той поискал да заплати торба брашно: „теб тия пари повече ти трябват, отколкото на мене“. Между мног бройните ятаци българи дружината има такива и турци хаджи Байрактар Таванджията, Келеджиоглу, Осман ага.

През пролетта на 1861 г. дружината на Хитов действува долина на р. Тунджа, Бакаджика и Черноморието. През май тя разбива татарите около р. Мараш, които тероризир околното българско население. Научила за опозоряването българска сватба, дружината провежда наказателна акция Котленския път. Но дори и тогава хайдутите не унищожава стари и мирни турци. Преследвани от потеря, те водят сраж ние около Карандила — Крушата и се оттеглят към Карловско. Обиколила Сакар планина (Браница), дружината пре м. август отново се прибира в Стара планина и зимува в местността Рамадана

През пролетта на следващата година П. Хитов праща своя верен ятак Паскал от с. Глушник да събере сведения за нови действия. След време Паскал се връща и донася един брой от в-к „Дунав" и писмо-възвание на Раковски. Раковски, който по това време е организирал в Белград т. нар. Първа българска легия, поставя задача на хайдушките дружини да се подготвят за предстоящата въоръжена борба за освобождение. Да ходят до лятото (Петровден) и да чакат известие за включването във въстаническата армия.

С получаване на възванието на Раковски постепенно действията на Хитов и дружината му преминават на по-други основи. Пред хайдушките дружини се поставя въпросът не само за отмъщение, за закрила над народа, но и за поддържане буден народния дух, за преминаване на по-висок етап в тяхната борба и включването им в организираната националноосвободителна борба. Настъпва нов, последен етап в развитието на хайдушкото движение. Революционната организация е все още слаба и не успява да вдигне масово въстание. Тя се опира до голяма степен именно на хайдушките чети и техния опит. Из страната още бродят малки дружини, но те постепенно се отърсват от класическото хайдутство При все че запазват хайдушката тактика на действие, необходима при тогавашните условия за лесно придвижване и снабдяване, това не са вече старите хайдути — народни отмъстители. Целта им е преди всичко поддържане буден духа на българското население с оглед да бъдат основно начало на бъдещата народна войска.

Писмото на Раковски вдъхновява Панайот Хитов и неговата чета. Те съветват селяните от с. Крива круша, изпратили при войводата известния хайдушки ятак Генчо Сивов, сами да се разправят с разбойническата дружина на Дели Мехмед. С цел да събере средства за предстоящия бунт, четата на Хитов прави засада на турската поща при Сухи дол над Котел. Тук обаче прави засада и друга хайдушка дружина—тази на Иван Марков от Котел. Става случайно малка схватка между двете чети, поради което нападението е осуетено. След извършената засада на Демир Капия (Вратника) дружината слиза в Новозагорско. Тук тя се разделя във връзка със спор за пари.

Байрактарят Никола Аджема с Божил Бахов, Георги Дългия и Стефан Цоцкин действува в Ямболско и Новозагорско.

Чрез ятака Генчо Сивов дружината се свързва с известни
Филип Тотю. Присъединяват се нови хайдути и дружината д
стига 10 души. Те действуват главно в Новозагорско. В с. Бо
дан махле (Богданово) дружината се заклева в закона
Бойчо войвода, при когото е хайдутувал Филип Тотю. Пъ
вата им акция е в същото село. Нападнат е местният бей, пр
което е ранен Никола Аджема. Той е бил заведен да се лек
ва в с. Кортен в къщата на Стоян Кереза. Дружината провеж
да акция в с. Чанакчий (Долно Паничерево) срещу известни
те притеснители Дели Мехмед и местния ходжа. Хайдути
се отправят към Кортен при ранения си другар, но са бил
забелязани от предател и заобиколени на 15. III. 1863 г. Мн
гобройните заптиета (до 300) се ръководели от каймакамин
на Нова Загора. Започва неравна битка. Седмината хайдути
сражават мъжествено. В невъзможност да им направят нещ
заптиетата запалват сламения покрив на къщата. Хайдути
правят безумно смел опит да излязат навън от горящата къ
ща. Показват дрехите навън и когато потерята изпразва пуш
ките в тях, хайдутите се хвърлят навън под град от съчми
куршуми. Пада убит Георги Дългия, а другите са заловени
изпратени в Сливенския затвор. Тук Никола Аджема не и
държа на мъките и издава много ятаци. От раните и мъчени
та той умира в затвора. Арестувани са верните ятаци дяд
Георги Таукчията от Кортен, дядо Гергин от Нова Загор
дядо Генчо Сивов със синовете си и много други. Въпрек
тежките условия в затвора Филип Тотю през ноември успя
да избяга. Образува малка дружина, но настъпването на з
мата и многобройните потери я разпръсват.

След разделянето на дружината Панайот Хитов, при к
гото остават Хаджи Димитър като знаменосец, дядо Жел
Стоян Папазов и др., действува из Сливенския балкан. Зим
та прекарва отново на Рамадана. След разгромяване
дружината на Панайот Хитов цялата Гребенешка планина
блокирана от няколко хиляди души, но дружината успява
се укрие при Сейменските гробища. През 1863 г. тя обика
Сливенско, Бургаско, Шуменско. През есента по билото
Стара планина дружината на Панайот Хитов се отправя
Сърбия при Раковски.

Раковски вече не е в Белград и през 1864 г. П. Хитов
праща Хаджи Димитър при него в Букурещ. Раковски ока
ва силно влияние върху младия хайдутин, който изцяло въ

приема четническата тактика. Пред вид че обстановката не е благоприятна за пеминаване на голяма чета, Раковски изпраща малки чети да поддържат духа на населението. Начело на образувалата се чета, в която участвува Хаджи Димитър и има за задача да накаже търновския владика, застава Стоян Папазов. По пътя войводата и Хаджи Димитър се спречкват и изпълнението на задачата се осуетява. С дружината Х. Димитър действува до есента в Сливенския балкан, когато се завръща в Румъния. Ст. Папазов действува през лятото повече сам и прекарва зимата в гората около Сливен. През същата година П. Хитов действува в Северозападна България с дружината на Коста войвода.

На другата година Стоян Папазов образува дружина, която действува из Стара планина. Около с. Жеравна обаче войводата е убит, за да бъде ограбен.

Същата година, на 13 юни, преминава четата на Хаджи Димитър, в която влизат Ст. Караджата, Дим. Дишлията, Йордан Инджето и др. През Делиорман четата стига в Котленския балкан. След като се снабдяват с храна от Сливен, те престояват в долината на р. Тунджа, където провеждат няколко акции. От Твърдишката планина дружината отива към Карловско, а след това се връща към Агликина поляна. Цяло лято тя обикаля из Стара планина. През Делиормана, където провеждат акция за снабдяване със средства (в. с. Дикилиташ — Побит камък), те стигат Дунав и с каик преминават в Калараш — Румъния.

През 1866 г. в България, отправили се към Сливенския край, преминават няколко дружини. В едната дружина, брояща около 20 момчета, влизат Хаджи Димитър, Желю войвода, Стефан Караджа и Димитър Дишлията. Когато дружината стига Стара планина, тя се разпада на три с войводи дядо Желю, действуващ в Казанлъшко, Караджата — в Източна Стара планина и Хаджи Димитър — в Сливенско. През есента дружините отново се съединяват и преминават в Румъния. Същата година през май с дружина от 12 момчета преминава в България и Филип Тотю. Дружината му, която стига до Хасково, действува и в Новозагорските села.

През 1867 г. в България преминава четата на П. Хитов, която при изтеглянето си в Сърбия брои около 50 момчета. По характер и цел тя не е хайдушка чета и няма да се спираме на нея, макар че използува хайдушкия начин на придвижване.

Четата, която около месец прекарва из Сините камъни — около връх „Българка“ — се свързва със сливенците Тодор Харбов, Илия Господинов и др., и се решава да се подготвят бъдещи съвместни действия. След изтеглянето на четата до есента в Балкана остава част от четата начело с дядо Желю.

Настъпва 1868 г. В Румъния се подготвя четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Съгласно уговорката в Сливен се подготвя чета от 200 момчета начело с Гунчо войвода (Илия Господинов). Връзките с Румъния обаче са слаби, слаба е и организацията. През април от Сливен излизат около 20 момчета начело с Гунчо войвода и Тодор Харбов. Действията на тази дружина малко се отличават от хайдушките. Това не може да се каже за четата на Х. Димитър и Ст. Караджа. Тя прави опит да действува като въстаническа войска, да завзема селища и да провъзгласява независимост. Целта ѝ да достигне до старото хайдушко сборище Агликина поляна, да се съедини с четата на Гунчо войвода и да провъзгласи независимостта не се осъществява. Разбита в няколко ожесточени сражения, четата е изцяло разгромена. На връх „Бузлуджа“ загива Х. Димитър.

При известието, че четата на Х. Димитър и Ст. Караджа е разбита, дружината на Гунчо решава да нападне турската поща при Джендемдере. Нападението, което става на 14. VIII. 1868 г., е успешно. След това действие дружината се разпръсва. Гунчо и Харбов се укриват край с. Градец, но са убити, за да бъдат ограбени.

През 1869 г. за пръв път от много години Сливенският балкан остава без хайдушки дружини. От една страна, това се дължи на онази жестокост, с която бе разгромена четата на Х. Димитър и Ст. Караджа, в която участвуват и много бивши хайдути. От друга страна, националноосвободителното движение вече се издига на по-висок етап. Неуспехът на четата на Х. Димитър показва неправилността на четническото движение. В страната започва своята забележителна дейност по организиране на народа за въстание Васил Левски. Ето защо няколко години хайдушкият балкан остава без чети.

Положението се изменя към средата на 70-те години. През този период Турция преживява тежка икономическа, финансова и политическа криза. Положението на народа бързо се влошава.

Ето защо отново се появяват хайдушки дружини на лица, свързани с революционното движение. През 1873 г. през Котленския и Сливенския край преминава дружината на Стоян Софийски, преди това четник при П. Хитов. През този период започва да действува и дружината на Андрея Краев (Кара Андрей), свързан с шуменското революционно движение от около 15—20 души, между които и няколко сливенци. Тя провежда няколко наказателни акции, но през 1875 г. дружината е разбита, а войводата пада убит в Котленския балкан.

По-трайни следи оставя дружината на Стоил войвода (Стоил Вучков) от с. Инджекьой. Отначало тя действува в Добруджа, но през 1875 г. дружината се появява в Котленско. Момчетата успяват да минат през Котел като част от дружината се облича в заптийски дрехи, които водят другата част от дружината като затворници. Дружината на Стоил се среща с изпратената потеря на билюкбашията Хороза в Сините камъни. В станалото сражение на 1. V. 1875 г. потерята е разбита, а Хороза убит. Това е последното значително движение на хайдушка чета в Сливенския край, което намира широк отзвук в навечерието на въстанията. През есента четата се прехвърля в Румъния, а Стоил войвода се включва в революционната дейност.

На следващата 1876 г. отново се огласят хайдушките сборища Гюнгьормез, Кушбунар, Разбойна. Но на тях стоят не вече хайдути, а въстанници от II революционен Сливенски окръг начело с апостолите — бившия хайдутин Стоил войвои Иларион Драгостинов.

Дълъг и труден е пътят на хайдушкото движение. Започнало като стихиен протест срещу угнетителите, развило се народно закрилническо движение, то прераства в четничество. И накрая най-смелите негови представители са участниците в народното Априлско въстание, Сръбско-турската и Освободителната война. Тук ще споменем само имената на Панайот Хитов, Стоил войвода, Димитър Дишлията, Дядо Желю. Така хайдутството даде свои представители във всички революционни събития, защото то бе народно движение, дълги векове явяващо се като израз на стремеж за свобода, свобода, за която не един хайдутин даде своя живот

НЕЗАБРАВИМИ ОБРАЗИ

ДАМЯН ВОЙВОДА

Сред множеството ранни войводи, действуващи в Сливенския край, особено се откроява името на Дамян войвода.

Исторически документи и предания за него не са известни. Останал е в паметта на поколенията единствено чрез народните песни, в които често пъти действителните случки се преплитат с легендарните. Като се вземе пред вид, че в народните песни Дамян е свързан с хайдушките войводи Кузман и Злати Кокарчоолу, може да се предположи, че той действува през XVIII в.

За Дамян народната песен говори, че е от Сливен, кв. „Ново село“. За младините му малко се знае. Той е бил смел и здрав младеж, който често излизал да се бори с пехливаните по сборове. Народният певец го представя като побратим на Злати Кокарчоолу:

Дамяне, мой побратиме!
Доста сме сбор гледале,
доста сме моми любиле,

без назе събор не е бил,
се ходим вино да пием
и борба да се бориме.

Кога и по какъв повод Дамян излиза хайдутин, не е известно. Неговата дружина се отличава със стегнатост и желязна дисциплина, спазваща строго хайдушката клетва. Добре организирана, тя е имала специални стражи (кълаузи, калаури), както и верни ятаци. Народната песен представя дружината на Дамян като голяма:

С триста отбор юнака,
със седем върли бошнака
и с седем бели байрака,
и с трима калаурина.

Дружината на Дамян става страшилище за притеснителите и закрила на народа:

Прочул съй Дамян войвода
по села и градища.
Отдето мине дружина,
турците кански пищяха.

Действията на дружината смущават не само местните злосторници, но и дивана в Одрин. Събира се той на съвет, за да реши как по-лесно да премахне опасния войвода.

Ятаците на Дамян веднага съобщават за решението на одринските първенци. И решава Дамян с дружината си да отиде напред и да ги пресрещне. Дружината се настанява в една гора и устройва засада. Когато потерята приближава, Дамян нарежда на хайдутите:

Бре ой ви вази момчета,
вадете сабли дипляни,
със сабли да ги изколим.

Вярната дружина изпълнява точно указанията. Изненаданата потеря е разбита в ръкопашен бой.

Както си Дамян думаше,
тъй си дружина сторила

на тези турци проклети
на всички глави отряза,
а пък пашата обеси.

Народната песен говори и за друго сражение на Дамяновата дружина. Този път Дамян войвода се среща с потерята на пандаклийския султан (от фамилията на Гираите, имащ владение в с. Пандаклий — Тенево, Ямболско). Дружината е разположена на Хайдушкото сборище, охранявана от будните стражи. Народният певец се възхищава от дружината на Дамян. Макар и животът на хайдутите да е суров и в оскъдица, той поставя дружината в богата обстановка:

Положи софри сребърни,
нареди злати съхани,
нареди бели месали,
наряза бели самуни,
накърши шери агнета,
шери агнета печени,
изстуди вино червено —
седнали да ядат, да пият.

След като и третата стража съобщава за приближаването на султановата потеря, става Дамян войвода:

измъкна сабя тънинка,
тънинка, огледалната,
че си сабята развъртя . . .

Султанската потеря е разбита. Остава жив султанът, който е пленен. И тук чрез думите на султана песента говори за юначеството на Дамян:

Дамяне, страшна войвода,
молба ща ти са помола:
не ми главата отрязвай —
едно ми око извади,
една ми ръка отрежи,
едина крак ми отсечи:

да ходя, да та приказвам
каква си страшна войвода!

Какъв е краят на Дамян войвода, не е известно. Но чрез своите подвизи продължава да живее в съзнанието на народа като смел хайдутин-закрилник.

ХРИСТО ВОЙВОДА

В героиката на България има едно име, един герой, за което твърде малко е достигнало до нас — Христо войвода.

Христо войвода е роден около 1740 г. в Сливен. Още от малък изпитва гнета и ужаса на робството. Възпитан в любов към своя народ и свободата и омраза към потисника, той напуска към 1760 г. семейството си и поема пътя на въоръжена борба срещу турските паши и бейове. Събира дружина и действува с нея отначало в Сакар планина. Скоро чифликчии и бейове, които измъчват българското население, не смеят да закъснеят по пътищата от Одрин до Сливен и Бургас. Турците изпращат много потери по следите му, но нищо не помага. Смелият войвода продължава да бъде закрила на българите от Ямболско, Елховско, Одринско, Лозенградско, Свиленградско. Най-много Христо войвода се сражава срещу кърджалиите. Много кърсердари и билюкбашии са изпитали ударите на неговата дружина.

Вярата за освобождение на България с помощта на братския руски народ била жива. На това се надява и Христо войвода, особено по време на Руско-турската война — 1806–1812 г. Той се опитва да повдигне духа на народа от този край и неговата вяра в близкото освобождение.

През 1812 г. бива сключен Букурещкият договор за мир между Русия и Турция. Разочарован от развитието на събитията, изгубил вяра в близкото освобождение, Христо войвода разпуска дружината си, а сам основава Вакъфския (Устремски) манастир „Св. Троица" и приема монашеското име Хрисант.

През 1813 г. застарелият сливенски войвода умира в манастира. Неговите подвизи обаче, запазени в народния епос, достигат до нас. От неговия опит и подвизи са се учили и възхищавали по-късните наши войводи и хайдути.

КОНДА ВОЙВОДА

Към края на XVIII в. над България се разляла вълната на размирието. Нищо не е било в състояние да я спре, нито острите шарамполи, нито стражите, нито виковете на телалите. Кърджалийската вълна опустошавала всичко, откъдето минела. Като огнен вятър жарила конницата на Инджето. Петстотин конници брояла тя. Пред нищо не се спирали неговите войводи. Между тях бил и сливенският Конда войвода. Някои казвали, че той е албанец, други арнаутин, но той е родом от Сливен към 1773—1774 г. (Раковски, В. Берон, Каниц, Селимински, Табаков).

Непокорният сливенски дух не отминал и него. През 1796 г. той го завел при Инджето.

Наситил се на скитания, пожарища, обири, Конда напуснал през 1804 г. Индже и отишъл „бюлюкбашия" при Али Гушанц в белградската крепост „Калемегдан". Разположил се със своя „бюлюк" на стражиците между Сава и Варош капия, той станал войник на султан Селим III.

Но непокорният хайдушки войвода и волният кърджалийски главатар не могъл да остане дълго време султанов служител. Желанието за волен живот го отвело през една нощ на 1805 г. с 500 конници при некоронования Видински паша Осман Пазвантоглу.

Тук той е вече „бинбаши", началник на Пазвантоглувата конница и пръв негов съветник. Когато Пазвантоглу отсъствувал, бил зает или болен, тогава Конда заемал неговото място във Видинския стан. Неговата дума била закон. Гласът му като ятаган разсичал въздуха. Никой не смеел да му се противи. Даже и в Дивана на Пазвантоглу думата му се зачитала.

Дълго сераскерът Хюсеин капудан паша и неговите помощници Мустафа паша или Али паша си спомняли за набезите на Пазвантоглувата конница, която през ден, през два излизала от крепостта, вършеела из техния стан и оставяла след себе си кървава диря. Едва ли тогава тези паши са знаели, че тя е водена от един сливналия без чин и титла.

Борбата между Селим III и Пазвантоглу се водила дълго. Страдал народът от целия полуостров, без да може да му се помогне с нещо.

А желанието на „бинбашията“ било друго. На народа си и на неговите братя да помогне.

По това време се надигнали на борба сърбите, водени от Кара Георги.

...Диванът на Пазвантоглу се свършил. Един по един неговите съветници се измъквали от конака и си тръгвали към дружините.

В една тъмна улица Конда настигнал своя приятел хайдут Велко. Спрели под сянката на един сачак в тъмния ъгъл на улицата. Като че ли Конда продължил мислите си пред Велко, но сега гласно:

— Лошо, лошо става. Един ден ще рекат за нас людете — турски мекерета станали. Ортаклък с Осман Видинлията тръгнали да правят. Хич няма да знаят какво сме мислили.

Още не стигнали до своите, Пазвантоглу пратил човек при Конда и Велко със заповед да потеглят веднага за Белград, да смажат бунта на сърбите.

Една сутрин на 1806 г. неочаквана новина заляла Видин и попарва последните надежди на Пазвантоглу — Конда и Велко със своите преминали на страната на сърбите, при Кара Георги.

Без конницата на Конда бинбаши Осман Пазвантоглу не струвал и грош.

Планът на Кара Георги бил да превземе Белград и да се укрепи в здравата му крепост и оттам да започне решителна борба за освобождението на Сърбия.

Атаката за „Калемегдан“ била определена за 30 ноември.

Есенен хлад се стелел над Белград. Бавно по мрачното небе се спущала нащърбената луна, за да потъне в Сава и Дунав и да настъпи зората на новия ден.

Седем души, облечени в турски дрехи, се промъквали към Сава капия. Водачът бил Конда. Та нали той е бил вардянин тук и най-добре познава разположението на постовете.

Сънлив турски глас извикал:

— Вургун (стой)!

Тъп удар на ханджар и един труп с червени шалвари политнал към сънената още река.

След кратка схватка те овладели капията и хората на Кара Георги влезли в крепостта и за изненада на сънените аги станали нейни господари.

В този бой Конда е ранен. Изнесен на ръце, той е настанен и лекуван в конака на един от турските бейове.

Дейността на Конда войвода в тези събития се превърнала в легенда. Всеки чужденец, който минел през Белград, търсел да види тоя легендарен герой. Щом оздравял, веднага заел своето място в борбата на сръбския народ.

1807 г. била изпълнена с героични борби на сръбския народ против турските поробители. Ожесточени били битките при Ужица и Лозница. В жестокия бой при последното село със славната смърт на герой загива Конда войвода. Погребан бил в Троношкия манастир.

Такъв стръмен и лъкатушен е бил пътят на един от многото сливенски войводи — от хайдушки войвода на Сливенския балкан, през отрядите на Инджето и Али Гушанц, на Пазвантоглу до една саможертва за освобождението на братския сръбски народ.

ЗЛАТИ ВОЙВОДА

Черни робски години. Земята е напоена с българска кръв и пот. Черните забрадки нямат чет. Плаче майката, сестрата, детето, плаче цялата земя. В мрака на вековното робство свети само звездата на хайдутина — народен закрилник.

Един от тези безбройни български герои е и сливненецът Злати войвода. Роден е около 1760 г. в кв. „Клуцохор“ в тогавашната Овчарска махала. Израснал в полите на Стара планина, засукал българско мляко, приспиван с хайдушки песни и приказки, Злати мрази турските изедници. Като юноша той се захваща с хлебарство. На 17 години той създава семейство. Жена му била от кв. Ново село. Скоро Злати става баща, но не му било отредено да се радва на челядта си. Много скоро той хваща пътя на българския хайдутин. Причина за това било убийството на неколцина турци. Веднъж Злати, който се славел със силата и височината си, откъдето идва и прозвището Какарчоолу, отива в гората за дърва с няколко магарета. За свой помощник взема едно момче. На връщане момчето тръгва напред с магаретата, а Злати поизостава малко. По пътя натоварените животни били разбунтувани от няколко идващи насреща турци и дървета се разсипват. Злати среща турците, но като не знае за случилото се, поздравява ги, както е било редно. Пристигнал на мястото на произшествието, Злати разбира кой е виновен за това и се връща назад, достига турците и ги избива. Връща се в града, стоварва дървата пред фурната и без дори да предупреди семейството си, избягва в балкана.

Сливенци създават легенда за своя съгражданин. Те го считат за втори Крали Марко заради необикновения му ръст, сила и пъргавост.

Точните години на началото на неговото хайдутство не са известни. Предполага се, че той бил на около 25 години, т. е. около 1785 г. Отначало той хайдутува сам и обира турската поща при Джендема, която се движела от Северна България през Одрин за Цариград.

Твърде скоро, все още неизвестен на султаните — Гираи в околните села, Злати Кокарчоолу успява да стане хлебар в чифлика на известния с жестокостите си черкешлийски султан. Той става известен на населението от околните села със своята сила и височина и като един от най-добрите пехливани (борци). В една от народните песни за Злати се пее, че той е канен за пехливанин от пандаклийския султан, но той не приема.

Заиграва отново хайдушката кръв на Злати. Сбогува се със своята жена и поема към балкана. С каква любов говори Злати войвода за закрилницата, опората на хилядите хайдути — Стара планина. Само там човек може да се почувствува свободен.,

Ех, гиди Стара планина!

Дорде е Стара планина,

на турчин не се покланям.

Тези крилати думи на Злати Кокарчоолу стават девиз за българските хайдути. Сега започва истинското хайдутство на Злати. Събрал вярна дружина, той става страшилище за турците. За него се носели легенди. Смятало се, че Злати войвода притежава крила, които го правят неуловим, че него не го лови куршум и др. Срещу неговата дружина е изпращана не една потеря, воден е неведнъж бой, но въпреки това Злати живее и всява страх и ужас сред потисниците.

Прочу се Златю войвода —
де види турци — коли ги,
де види хазна — взема я!

Турците не смеят да се приближат до Злати войвода и решават с хитрост да се справят с него. Те знаели, че кръстникът по християнски обичай се зачита повече от баща, затова принудили неговия кръстник да тръгне с потерята и да придума Злати войвода да се предаде. Предател издава местонахождението на войводата и потерята го обгражда. Това става през 1810 г. на малката горичка южно от Старо село, която днес носи името Кокарчево дере (по шосето Сливен — Нова Загора).

Според народната песен Злати войвода оставя дружината си недалеч от това място, а сам застава на пусия на пътя, откъдето трябвало да мине налбатларския ходжа (от с. Ковачите). Именно тук потерята го обгражда. Кръстникът му няколко пъти го придумва да се предаде, но на него дори през ум не му минава подобно нещо. Злати войвода решил да продаде колкото може по-скъпо кожата си. Срещу него имало 500 турци. Започнал се лют и неравен бой.

Остана Златю самичък —
брани се Златю юнашки
от пладне до икиндия,
дванайсет мъртви обори,
тринайсет рани отвори.

Потерята се уплашва и е била готова да се оттегли, но разбира, че на Злати се свършват фишеците и продължава стрелбата. Наистина на Злати му останал само барут

Златю си бръкна в чантата,
извади барут из нея
и си пушката напълни,
ала е искра паднала

пред юнак барут запали,
на юнак очи изгори!

Турците се възползуват от това и се нахвърлят върху него. Въпреки сполетялото го нещастие Злати войвода не мисли да се даде жив в ръцете на турците. Макар и ослепял от барута, той с ятаган в ръка се хвърля срещу потерята и посича много душмани.

Златю сеймени сечеши
със кървава пяна в уста,
със страшен ятаган в ръка.

Злати войвода е посечен от турците, главата му занесена в Сливен побита на кол, а тялото разкъсано, за да се търсят крилете и необикновената сила на Злати. Според преданието турците му извадили сърцето и видели, че то било „чаталесто“. Такъв е бил сливенският „Крали Марко“, който убил 35 турци в последния бой.

Населението не забрави своя герой. До мястото, където той загива, се издига чешма. Днес тя е добре оформена и е любимо място за кратка почивка на туристите.

ИНДЖЕ ВОЙВОДА

Букаците на Балкана, дебрите на Странджата, равнини и полета оттатък Дунава пазят спомена за подвизите на хайдутина—кърджалия Стоян — Индже войвода.

Десетки песни възпяват този обаятелен образ, легендите и преданията пазят за поколенията геройствата, силата и прекрасните му дела, за да не пресъхне любозта народна към страшния народен отмъстител — Инджето.

И колко прекрасен е образът в съзнанието на народа! Висок, тънък в кръста, а широк в плещите, с високо чело и ястребови очи под свъсени вежди — воля и непокорство лъха от този, когото „куршум не хваща“ и за когото изявяват претенции да е „техен“ не едно селище.

Много неща от неговия живот показват, че хайдушкият Сливен е родно място на непокорния Стоян — Индже. Още

Раковски в „Дунавски лебед“ сочи, че Инже е сливенец — „по свидетелства на някои старци, които са го виждали и още помнят.“ За това, че е родом от Сливен, пишат и Иречек, В. Берон и др.

За родителите на Инджето няма запазени никакви спомени и сведения. Едва ли ще е вярно твърдението на С. Табаков, че е произлизал от богат род (сой).

Младият българин отрано изпитва мъката на тиранията и поема пътя на хайдушката борба с името Индже (висок и тънък).

Голяма е дружината му — преданието сочи 70 души, действували по Стара планина. В нея той се прославя като смел войвода, за да може по-късно като кърджалийски командир да събере под знамето си 500, а понякога и повече конници и да ги поведе в решителна борба срещу феодалите и техните помощници — българските чорбаджии.

За началото на хайдушкия живот на Индже войвода има запазени малко спомени и то предимно в Сливенско. В народни песни са изобразени лични подвизи на Индже като хайдушки войвода, например влизането му в Сливен, преоблечен в овчарски дрехи, срещите му с приятели и ятаци, между които е Сяро Барутчията в местността Селишкия боаз край Сливен, които . . .

На Сливена през средата минали
и никой не ги угадил . . . . .

Решава Индже да се ожени. Личните му качества и красива външност привличат смела сливенка, според преданието — попска дъщеря. Откъсва се временно Индже от дружината.

Дор бе Индже млад
и гората бе весела,
весела и наредена,
откак се Индже ожени,
нажали се гората. . . .

Чувайки мъката на гората, Индже казва на Кара Кольо, да събере дружината и да я поведе, защото му е младо булчето.

Грях ме е да го затрия,

срам ме е да го оставя,
а дваж срам да го поведа. . .

И въпреки всичко надвива срама и повежда булчето с дружината. И тази героична жена години наред язди с него и участвува в почти всичките му кърджалийски походи в България.

Народът се възхищава от смелостта на Индже като хайдушки войвода и го възпява в своите песни, но далеч по-силни спомени оставя той сред народа за своята храброст и съобразителност като кърджалийски водач. Действията на българина Индже, запазил своята вяра сред кърджалиите, правят силно впечатление на народа в това несигурно време на размирици. Народът се уповава на Индже, вярва в него, подпомаго го, търси и накрая намира закрила от него.

Години наред Инджето действува като кърджалия. Безбройни са подвизите на този легендарен герой. Много и решителни битки спечелва той срещу потисниците. Успява да разгроми последователно шестхилядната армия на одринския Вели ага в Лозенградската равнина, някъде на изток от Дервентските възвишения овладява Лозенград, Чорлу, Силиврия и с отряда на кърджалията Токачията разбива осемнадесетхилядна правителствена армия при Бабаески през 1804 година.

Стара планина и Странджа познават Стоян — Индже и храбрата му дружина. От него треперят котленски чорбаджии и войници на султана.

Виждайки грабителския характер на кърджалийските дружини, Индже се отделя от тях и отново е верен народен закрилник. При него се учат много видни хайдушки войводи, като Добри, Кара Танас, Моню и др.

След 1806 г. Индже е в Румъния. Той остава там на служба при двама молдовски князе. Горещата му любов към угнетените го кара пак да грабне оръжието, когато през 1821 г. румънските селяни се вдигат на въстание.

Неустрашимо се носят юнаците на Индже из долините на Влахия. През юли 1821 г. в яростна битка с турски войски, край бреговете на р. Прут, конната част на Индже бива обградена от противника. Индже се носи на своя бял жребец като нанася удари върху гъстите редици на турските войници. Труповете на живи и умрели задръстват реката. Индже бива обграден от многобройни турци. Запазва го с гърдите си неговият брат по оръжие, неразделният му другар Кара Колю, който падна пронизан от турски щик.

Целият облян в кръв, легендарният герой се брани до последен дъх.

Загива Инджето, разплаква се гората

гората и планината
и на гората дървето,
и на дървето вършето,
и на вършето листето. . . .

Отдал повече от 30 години от своя живот в борба против турските феодали и султана в защита на подтиснатите българи и румънци.

Народът ни запази най-светли спомени за кърджалията Индже и създаде чудно хубави песни и легенди за слава и чест на народния закрилник.

КАРА КОЛЮ

Кара Колю е роден между 1765—1775 г.

Най-рано е описал делата му Раковски. Според него Кара Колю е родом от с. Омарчево, Новозагорско. Същото говори и Панайот Хитов. През 1854 г. Раковски посетил това село и разговарял лично с неговия брат.

Според запазеното предание в селата около манастира „Св. Троица“ при с. Устрем някакъв си турчин посегнал на сестрата на Кара Колю. Това го силно озлобява и той решава да стане хайдутин, за да отмъщава на турците.

Мене ми се е додело
да гледам турчин как беснее
низ бащини ми дворове,
низ бащини ми ягнила,
баща ми овце да коле,
майка ми манджи да готви,
братя ми коня да йоздат,

жена ми стол да подава,
сестра ми чибук да пали!

Кара Колю хайдутува до към 1792 г. По това време Турция се разяжда от вътрешна анархия. Това състояние използуват кърджалиите и много български войводи, които заедно със своите горски чети кръстосват полетата и балканите. Такъв е Индже войвода, започнал своята дейност със 70 души дружина, още преди появата на кърджалиите. Главатарите на кърджалиите прибират всеки, който се обявява против властта. В това време Индже войвода, който е събрал около себе си до 500 българи, се смесва с кържалиите, на които става един от първите главатари. Знаменосец му е бил Кара Колю.

След 1800 г. Индже войвода става родолюбив българин, а зедно с него и байрактарят му Кара Колю. След време Кара Колю става войвода на чета и по-късно заминава в Сърбия, за да помага на въстаналите.

По този случай Раковски дословно пише: „Българските хайдушки чети са взели най-живо участие във въстанията на съседните народи срещу общия враг — турчина. Днешното Сръбско княжество е твърде много длъжно за свободата си и на Кара Колю, Индже войводовия хоругвоносец, който съсредоточи в едно, под свое управление ония чети, които идели в Сърбия от разни места на България и състави 2000 юнака.“

През 1821 г. Кара Колю е отново до своя верен другар — Инджето, но този път в Румъния. Те вземат участие в тамошното въстание, в което и двамата загиват.

ТРИФОН ВОЙВОДА

Населението на Сливенския край, изстрадало през многовековното робство, пази спомена за знайни и незнайни синове, борци за народна свобода, чиито дела времето превърна в легенда.

Не едно селище на този край е свързано с юначен син, напуснал дом и челяд, за да брани чест и свобода.

И село Бургуджии (Г. Александрово) откърми непокорен син — Трифон, който започна хайдутлука си като знаменосец на войводата Кара Съби, а по-късно става войвода и върлува в началото на XIX в., главно между Сливен и Ямбол.

За подвизите и юначеството му можем да съдим от някои песни, които го възпяват като смел и съобразителен войвода. Трифон си служи умело и с хитрост, където се налага, за да постигне целта.

Песента разказва, че за да се добере до точни сведения относно намеренията на турците, Трифон изпраща младия си байрактар Добри, престорен като овчар в Straлджа, където отсядат турците. Байрактарят му отива в кръчмата и в умело подведен разговор с кръчмарчето успява да разбере, че потерята смята да се отправи към хайдутите.

Трифон решава, вместо да чака нападение, да пресрещне турците, като използува изненада.

Свирва войводата, всички хайдути се събират и войводата ги повежда към Стралджа, намира сеймените и билюкбашията в кръчмата да пият „вино червено". Възползувайки се от плана на войводата Трифон, четата загражда и избива всичките турци.

Веднъж дружината на Трифон тръгва от Бакаджика и се отправя към планината Гребенец. Предстои стръмно изкачване, но дружината е уморена. Затова те решават да се отправят към Марашкия проход и се скриват в тамошните дъбрави. Скоро обаче към тях се приближава силна потеря начело с А́слан Гирай. Въпреки, че е в неудобна позиция, дружината решава да приеме боя:

> Трифон дружина думаше:
> „Дружина вярна, сговорна!
> Ние нямаме пусия,
> ала ще бъдем юнаци
> юнашки ще са бориме."

Знаейки, че ще всее смут всред потерята, Трифон насочва вярното си шишане към предводителя, когото ранява. Настъпва паника всред неприятеля. Въпреки малочислеността на дружината войводата Трифон отправя предизвикателния възглас:

> „Елате да ма хваните!"

С помощта на предателя Мано, когото народният певец нарича „куче краставо“, потерята наново започва сражение.

Половин ден, от изгрев до пладне, се води неравна борба. Един по един геройски загиват хайдутите, остават само Трифон с байрактаря Добри. В този върховен момент Трифон решава да използува мъртвите:

„Привличай мъртва дружина,
от тях пусия да правим.“

Но и това не помага — неприятелски куршум улучва смелия войвода, а Добри—байрактар успява да се спаси и султанът, възхитен от смелостта му, се провиква:

„Азат нека е от мене!“ (Нека бъде свободен)

Смелост, мъжество, съчетани със съобразителност и голямо желание за извоюване на народната свобода, са съпътствували прочутия Трифон войвода.

Отбиете ли се в родното му с. Горно Александрово и днес ще ви запеят песни за Трифон стара войвода и неговите юнаци.

ДОБРИ ВОЙВОДА

Какъв се эблак зададе
дали е вятър вихрушка.
Не е било вятър вихрушка,
най било Добри войвода,
Добри войвода от Сливен
с негова вярна дружина.

Добри войвода. Колко малко знаем днес за този бележит хайдутин. Данните за него в легендите и преданията за миналите времена са много оскъдни. Останали са само няколко песни и смътни спомени. Роден е в Сливен през XVIII в. Още от малък излиза в планината. В една народна песен се споменава изповедта му към своите юнаци.

... Отколе ходя дружино,
от малък съм си заходил

из тази гора зелена . . .

Започва хайдутството си в Сливенския балкан, а не след много се присъединява към кържалиите. Дългата и трайна дружба през тези години между него и Индже ни кара да предполагаме, че приятелството им е от по-рано, че Добри по всяка вероятност започва хайдутството си в дружината на Индже войвода. Дали през кърджалийския период на Индже войвода те са били все заедно, не е известно, но факийското предание разказва за немаловажната роля, която Добри играе в кроежа на т. нар. Странджанската буна. По това време името на Добри стои наравно с името на Индже войвода, Кара Колю, Вълчан, Моню и др. лични прославени българи.

След Странджанската буна преданието разказва, че дружината на Индже се разпилява, а Добри и Индже цяла зима се крият по приятели, а през пролетта отново събират дружина и отново са в гората. Името на Добри се среща в няколко различни по сюжет и мотиви песни. От тях съдим за широката популярност на хайдутина още приживе сред народа. В една песен той е войвода на ранноизлязлата в Балкана дружина. Премръзналите хайдути, за да се греят, изгарят иконите на един манастир.

За Добри се пее и в песента за разбиването на дружината на Трифон войвода. С Трифон Добри ходи дълго време като байрактар. Този бой става между селата Седларево и Горно Александрово — Сливенско. Трифон и всички момчета са избити, а Добри едва успява да се спаси. Останал сам с ятаган в ръка, той с мъка пробива обкръжението и избягва. В тази драматична борба на живот и смърт Добри проявява такова геройство, че възхищава водача на потерята, който спира преследването и се провикна „Азат (Свободен) нека е от мене!“. Разказват, че при защитата си Добри скачал по главите на живи и умрели, и то толкова пъргаво, че фесът му се закачва на един клон два боя над земята.

Не омеква юнашката десница. След този случай Добри отново събира дружина и дълго ходи по шумата. И когато неговите другари го придумват:

Добре, ле, Добре, наш стар войвода,

трийсет години по гори ходиме
по гори ходиме, душмани трепиме.
Я свивай байрак, гора да оставим,
гора да оставим, дома да си идем...

Добри без колебание отговаря:

Бре, ой ва вази, дружина сговорна,
как ще оставим таз гора зелена,
таз гора зелена, таз вода студена,
Байрак да свия, сърце враж се свива
дома да ида, сърце тук остава
вий си вървете, аз тук ще остана.

Свърталището на Добри обикновено е „Кадън кория“ над с. Нейково. През тези години много пъти обира пощата, много турци изедници лови и погубва.

Къде и как загива Добри войвода, не е известно. Според една народна песен, умирайки, Добри заръчва на другарите си на гроба му байрак да забият, на байрак конче да превържат, до гроба му чешма да направят, млади като минат ружа да откъснат, стари — вода да пият. Преданията разказват, че той загива към 1828 г.

Пътеки, кладенци, поляни и чуки, скрити в пазвата на хайдушкия Балкан, са скътали спомена и за Добри войвода.

АЛТЪНЛЪ СТОЯН

Че са хайдути излезли
на Равна на Зеленичи,
Алтънлъ Стоян от Котел
с дванайсет мина дружина.

Защитник на поробеното население от Котел и Котленско в началото на XIX в. е известният хайдутин, възпят в много народни песни Алтънлъ Стоян войвода.

Той е роден в Котел около 1767 г. Хайдутува в най-размирните времена — на кърджалийските нашествия, на „заверата“ до към началото на Руско-турската война от 1828 г.

Според описанията на съвременниците му той бил рядко хубав левент мъж, смел, изключително юначен и умен. Алтънлъ Стоян обичал винаги да ходи красиво и богато облечен. Дрехите му били обшити със сърмени гайтани ,а фесът му обкичен с алтъни. Оттам е дошло и прозвището му Алтънлъ. Другарите му били все отбор момчета.

Местностите „Равна“ и „Зеленич“ в Котленския балкан са били любими места на дружината на Алтънлъ Стоян. Тамошният постоянен говедарски полугар често пъти е приютявал хайдутите. Говедарят Кирчо е бил в постоянна връзка с хайдутите. Според П. Хитов тук Алтънлъ е заловил преследвача на хайдутите Кула байрактар.

Дружината му се подвизавала от Черно море до Пирин. Всяка долчинка и извор по Балкана са били познати на Алтънлъ Стоян. Много поробени българи са освобождавани от неговата дружина. Няма съмнение, че този хайдутин от Котел е участвувал при защитата на града от кърджалиите и е помагал на бедното население от този край.

Много се прославя Алтънлъ Стоян с нападението на царската хазна от 40 катъра в Чалъкавашкия проход. За това е разказал другарят на войводата — хайдут Пенко от с. Върбица. За да осигури успеха на нападението, Алтънлъ Стоян отива преоблечен в Цариград и разпитал кога ще тръгне хазната и колко пари ще носи. През това време цял месец дружината му от 18 души го чака при една овчарска къшла. След успешното нападение Алтънлъ Стоян дава на всеки хайдутин по фес бели пари и по шепа златни. Богато са възнаградени и овчарите, които са му помогнали в този случай. С част от парите войводата подпомага българското население

Че си хазната раздаде,

на хора, на сиромаси.

След нападането, предвиждайки, че ще бъдат преследвани, войводата временно разпуска дружината. Това нападение с големия си успех служи за урок на преследвачите:

През гора да не минуват,

през гора, през габърова,

да не й тъпчат тревата,
да не й кършат клоните,
да не й пият водата.

След като е ранен при засада в една от къшлите, Алтънлъ Стоян е пренесен в къщата на Караянкови в Котел. Разказва се, че е бил погребан в същата къща.

Името му народът увековечава в много народни песни, които се пеят и досега.

КАРА ТАНАС

Вижда ли, горо, хайдути,
Кара Танас войвода,
из тебе, горо, да ходи
и мойто братче да води?

Да, гората вижда дълго време из нея да броди Кара Танас със своята вярна дружина.

Кара Танас е роден в с. Катунище през XVIII в, макар, че е повече известен като родом от Жеравна. Това е така, понеже Катунище се е считало като махала на Жеравна.

От младини Кара Танас се проявява като смел и храбър селянин, който често е събирал другари, за да отмъщава на притеснители. Ето защо двама турци му устройват засада. Преданието разказва, че Кара Танас винаги ходел въоръжен с шишането си. Когато куршум се задържал в силяхлъка му, той го извадил, напълнил шишането си и започнал преследването на нападателите, докато ги убие. След този случай Кара Танас окончателно напуснал селото и станал хайдутин.

Скоро около Кара Танас се събират много хайдути. Дружината му се отличавала със стегнатост и добро въоръжение:

Ето че иде дружина.
Кара Танас я водеше,
Иванчо байрак носеше,
дълги им пушки на рамо,

злaтен ятаган на пояс,
от чисто злато паласки
и двойки пъстри пищови —
не можеш да ги познаеш
кой им е юнак войвода!

Отначало дружината обикаля из балкана, но по-сетне се спуска към полския район. Действията ѝ били познати на султана от с. Мусукоджалий (Гълъбинци — Ямболски окръг). Дружината се укрива и на Бакаджика. После се спуска на юг и достига до Мраморно море в околностите на Силиврия и Ергели. Там той напада султански чифлик, взема 15 кесии пари, 40 чифта цървули, 40 ризи, 40 чеврета и заложници. Ето защо през април 1804 г. е издадена султанска заповед за преследването му.

Напразни са заповедите на султана. Дълги години още дружината на Кара Танас обикаля Югоизточна България и е закрила на населението. Той дочаква идването на руските войски на Дибич Задбалкански. Влиза във връзка с Георги Мамарчев, съчувствува на опита му да вдигне въстание. При преселването на жеравненци с дружината си охранява кервана на преселниците. С преселниците той остава някъде в Добруджа и се изгубва, но продължава да живее в народното съзнание чрез хубавите народни песни.

ЦОНЮ ВОЙВОДА

Един от най-прочутите войводи, действуващи из Сливенския край, е Цоню войвода. За него говорят освен преданията и народните песни, но и такива автори като Каниц и Иречек. Иречек дори го нарича „по-знаменит от прочутите Алтънлъ Стоян, Кара Танас и Злати Кокарчоолу“.

Цоню войвода е роден в края на XVIII в. в с. Драгоданово, Сливенско. Жителите на това село се отличавали с непокорство спрямо турската власт. Тук са родени Вълю Петрунов — отмъстител на турците, Колю Брадата — хайдутин, който в някои случаи се смесва с Цоню войвода, Стойчо Петров — сподвижник на Панайот Хитов и др.

За младините на Цоню войвода не се знае почти нищо. Излизането му като хайдутин се отнася към 1820—1821 г. Едва ли ще са верни годините, които дават Димитров—1816 г. а още повече Иречек, водещ се по Хитов — 1810, или д-р С. Табаков — 1800 г. Панайот Хитов свързва неговото излизане в планината с отнемането на оръжието от българите, което става във връзка със Заверата, а освен това говори за десет години хайдутуване, което ни отнася също към 1821 г.

При кого се учи Цоню на хайдутуване, не е известно. В една народна песен той е свързан с Диню войвода, който е сподвижник на Индже войвода. Поради това, че Цоню е носил голяма брада, става известен под името „Брадатият войвода“.

Цоню войвода се прочува с многобройните сражения, които води дружината му. Според П. Хитов те са повече от 100 на брой. Дружината на Цоню действува из Стара планина и поречието на р. Тунджа. В многобройните сражения той изгубва само двама момци, единият от които пада убит около с. Жребчево. Успехите на Цоню войвода се дължат до голяма степен на това, че е подкрепян активно от българското население, особено от жителите на тогавашното с. Матей.

Най-известното от сраженията, които води дружината на Брадатия войвода, е сражението в Гребенец, местността „Коритата“. Турците съобщават на правителството, че хайдутите се укриват около с. Матей. Силистренският паша, под чието административно ръководство се намира тогава Сливенски край, изпраща войска — сеймени за с. Матей. В това време Цоню войвода, предупреден от селяни, се изтегля на изток по Гребенец. Сеймените извикват на помощ местни въоръжени турци. Балканът е блокира. В местността „Коритата“ силната потеря е посрещната от смелите хайдути. Според преданието тяк загиват 20 души от тях. Оттогава и до днес местността носи името „Сейменски гробища“.

В дружината на Цоню войвода участвуват мнозина смели народи синове, но имената на повечето от тях са забравени. Знае се, че при него е хайдутувал Стоян Касапинът от с. Конаре, който по-сетне става самостоятелен войвода. Цоню Брадата е учител и на известния хайдушки войвода Бойчо от с. Цепераните — Тревненско.

Дружината на Цоню войвода действува до идването на руските войски на Дибич Задбалкански през 1829 г. На следващата година заедно с жителите на с. Драгоданово към Русия заминава и дружината на Цоню войвода, която по пътя пазила изселниците. След няколко години — към 1833 г. — голяма част от изселниците се завръщат, като научават за дадената амнистия. Амнистията обаче не засяга Цоню войвода. Той умира далеч от родния край — в Букурещ.

Делата на Цоню войвода и днес са живи в преданията и народните песни. В една песен народният певец чрез думите на хайдушкия ятак хаджи Мудьоолу изразява възхищението си от делата му:

Аферим бе, Цоне ле,
халал да ти са
мойте овни дебели
и мойто вино червено,
пак си бил войвода!

ГЪЛЪБ ВОЙВОДА

Гълъб юнак млад войвода
със дванадесет вярна дружина
загорска славна мила порода.

Г. Раковски

Гълъб войвода е роден около 1797—1798 г. в с. Омарчево — Новозагорско. Рано оставя родителите си и отива да учи занаят — абаджийство в Стара Загора при Куру Иван и хаджи Георги. На вид той бил черноок, едър, снажен и хубав, с черни засукани мустаци и мускулести ръце. Турците го ненавиждат и търсят случай да му отмъстят. Още повече го намразяват, когато залюбва хубавата мома Станка Дерменджииванова от Стара Загора. Тя му изневерява и се омъжва за друг. Наскърбен, той решава да напусне Стара Загора и да поеме Балкана с намерение да отмъсти на враговете си. Това става към 1863 г.

Една нощ Гълъб слиза в Стара Загора с намерение да нападне дома на своята невярна годеница и да я погуби. Тя успява да се скрие, но баща ѝ и брат ѝ Митю са посечени. След тази случка Гълъб върлува дълго време около Стара планина с другарите си Русин войвода, Бакоя, Драгни Гешоолу, Велко и др. Безплодни са усилията на турската власт да го заловят. Девет години дружината на Гълъб обикаля из Стара планина. Чрез своя знаменосец Велко Гълъб войвода става учител на Георги Раковски, който описва подвизите на Гълъб в „Горски пътник“ и на него най-вече дължим познанията за Гълъб войвода. Чрез Велко Раковски говори за Гълъбовата дружина:

Стара планина усвоили бяхме
турчин не смееше да беснува,
племя кръвнишко там не търпяхми!
Наше са имя още поменува!

Лятно време дружината е в гората и отмъщава на притеснителите, а зиме в цариградските дворове при верни ятаци.

След дълги години хайдутуване Гълъб войвода емигрира в Румъния.

ЖЕЛЮ (ЖЕЛЕЗ) ВОЙВОДА

. . . Димитър Злати думаше:
— Я иди, Злате, я иди
там горе в Чибук—Черкешли
Желю войовода извикай
Желю ми сербес българин
с негови верни момчета,
да си сабите наточат
и патрондаши напълнят. . .

Застанем ли на брега на Тунджenския бряг край с. Желю войвода и се ослушаме в тихия ромон на нейните води, сякаш чуваме една легенда. Мълви я земята, реди я водата, разнасят я птиците, които летят високо и далеко. И неусетно се втурваме по нагорещените дири на едно време — бунтовно и славно, на един безсмъртен подвиг.

Желез (Желю) войвода е роден през 1810 г. в с. Черкешлий, сега Желю войвода. Баща му Добри Железчев води потеклото си от стар род, отличаващ се с твърда воля и упоритост.

Желез малко се радва на истинска майчина милувка. Двегодишен той става сирак. Детството му протича тежко и нерадостно в голямото семейство. Особено непоносимо става то при идването на майката мащеха. Невръстен още, Желез става овчарче. Това е за предпочитане пред суровата домашна обстановка.

Вечер овчарите от съседните къшли, събрани край буйно разпаления огън, сред дълбока тишина и откъслечни подрънквания на стадните звънци, подхващат юнашки песни и разкази за легендарните подвизи на стари хайдути. Тази обстановка действува упоително на младия Желез и развихря още повече младежкия му пламък за волност, а наред с това калява у него по-твърд характер. Всецяло пленен от разказите за подвизите на хайдутите, той се вижда в собствените си очи възмъжал, буен и силен, с накипял гняв за отплата.

И започват да достигат слухове до Добри, че осемнадесетгодишният му син Желез участвува в нощни нападения, че е във връзка с хайдутите, върлуващи в околността.

Проз пролетта на 1828 г. Желез напуска окончателно стадото и поема пътя на народните закрилници.

Занизват се години на борба с поробителите, на смели подвизи. Броди той в околните гори влизо дванадесет години, отмъщава на чорбаджии и турски бейове за техните грабежи и зверско отношение към негови близки, а след това се прехвърля в Сливенския балкан в дружината на Димитър Калъчлията. Хайдутува чак до Лозенградско и Одрин, Стара Загора и Айтос. При едно сражение с турците между Ямбол и Одрин е тежко ранен в крака. Да следва по-нататък своите другари е невъзможно. Желез се приютява при овчарите в северния склон на Бакаджиците за кратко време. Заподозрян от властта, наново намира своите другари чак в Добруджа. През време на Кримската война (1853—1856 г.) той е в дружината на Пею Буюклията.

Около 1854 г. Желю войвода спасява от турска разправа в Чалъкавашкия (Ришки) проход две млади българки, отвличани от татари. Тази случка послужва на Ил. Блъсков, който през 1863 г. се е срещнал в Шумен с Желю войвода, да напише повестта си „Изгубена Станка“. В нея той е описан така: „Желю беше човек среден бой, но здрав и читав. От неговото възчерно лице и страшния му подвиг се познаваше, че той е живял повече в гората.

Хайдутува Желю войвода до към 1863 г. Близо тридесет и пет години той се подвизава по урви и чукари, по ввърхове и кръстопътища със сабя—змеица и самурлия калпак.

Напредналите вече години карат Жельо войвода да остави „пушка бойлия“ и „чифте пищови“ и да се засели в с. Метличина — Варненски окръг. По-късно той се връща в родното си село. Негови съвременници го описват така: „Ръст среден и здраво телосложение, снажен, с права стойка и лекоподвижен, лице сухо, валчесто, възчерно. Вежди къси и въздебели, а под техните сводове очи с пронизващ поглед. Мустаци средни и побелели. Неуморим, неотстъпчив в нищо и пред никого, не се страхува и пред най-голямата опастност, с една дума, безстрашен човек.“

Този многозаслужил хайдутин доживява Освобождението и умира на 21 април 1878 г. в родното си село.

---

[1] Името на Желю е засенчено от добилия по-късно широка популярност негов съименник — Желю Хр. Чернев (Дядо Желю войвода от Ямбол). Днес мъчно можем да ризграничим делата на двамата, останали да живеят преди всичко в народните предания и песни.

ДИМИТЪР КАЛЪЧЛИЯТА

Прочу се Димитър Калъчлията,
Димитър туркмахленчето,
Димитър бурма буюклу,
Димитър сербез българин,
Димитър дюня гюзел!

Димитър Калъчлията е роден около 1826 г. в с. Торлак махле (Загорци — Новозагорско). Същинското му име е Димитър

Стоянов Котев. Наглед бил хубавец — черноок, с големи мустаци, заради което го наричали и Димитър Карабоюка. Юнак, бързоходец, добър стрелец, яздел винаги бял кон и често ходел преоблечен.

Хайдушкия си живот започва в края на 40-те години при Бойчо войвода Цеперански. Отначало действува предимно в Новозагорско, но скоро образува самостоятелна дружина. С нея обикаля както Сливенския балкан, така и Бакаджиците, а достига и до Одринско. Извършва много наказателни акции и води сражения с потерите на местните султани. В дружината му участвуват известните след това хайдушки войводи Пею Буюклията, Злати Конарчето, Желю Войвода, Георги Около началото на Кримската война дружината на Кълъчлията спасява от клане жителите на с. Върбица. По време на войната той действува предимно в Североизточна България. Отличава се в защита на българските селяни от Добруджа, събрали в с. Ези бей (Паскалево — Толбухинско). Тогава действува в дружината на Пею Буюклията, а води и самостоятелна дружина. При едно нападение на татари той отнема три калъча (саби), които окача на себе си. От този момент започват да го наричат Калъчлията, още повече, че в сраженията се опирал преди всичко на калъча си.

Срещу дружината на Калъчлията са изпращали много пъти потеря, но не са успели да го хванат. От Калъчлията и дружината му наказани много изедници турци и българи чорбаджии. Често наказанието завършвало със смърт, а понякога с откуп. Взетите пари от богатите турци и българи Калъчлията раздавал на бедните селяни. Дарявал суми и на църкви и манастири.

Димитър Калъчлията става много известен. Панайот Хитов го нарича „един от най-знаменитите български войводи“, Дори официалните турски власти (селистренскиият валия) го наричат „прочут хайдутин“. За него разказвали, че куршум не го лови. Народът му посвещава няколко хубави песни. В една от тях чрез сратника на Калъчлията — Пею Буюклията е предаден възторгът пред неговото юначество:

„Пашо ле, Зейнил ефенди!
И ти Димитра да видиш —
до земя ще са поклониш,

ръката ще му целуниш
и хлебец ще му подадеш!
Ако би видял Димитра
как върти сабя дамаска,
как върти очи юнашки —
то не би пращал низаме
Димитра да си уловат!“

След Кримската война, когато се засилват репресиите срещу народните маси, Калъчлията действува заедно с Щерю войвода от Варна, Бойчо войвода Разградлията и турчина хайдутин Солак Мустафа. През този период дружината на Калъчлията влачи след себе си дървен топ — крина. Този случай е без прецедент в хайдушкото движение. Съвместната борба на българските и турските хайдути предизвиква бесен отпор от страна на турските власти, които се стремят всячески да разединят двата народа. След дълги преследвания на 30. I. 1859 г. Калъчлията чрез предателството на един поп е заловен в Шумен заедно с няколко момци от дружината. Хайдутите са осъдени на затвор, а Димитър Калъчлията е обесен в Русе в началото на 1861 г. Така турската власт се разправя с безстрашния войвода.

ПЕЮ БУЮКЛИЯТА

Пею Буюклията (Палабуюка, Пею войводата) е роден през 1828 г. в с. Козос моде (Козарево) Новозагорско. По баща се казва Зинов. След Руско-турската война от 1828—1829 г. и оттеглянето на руските войски през 1830 г. с козосмоденци за Басарабия заминава и малкия Пею. Три години по-късно баща му се завръща в Добруджа и се поселва в с. Геленджик (Победа — Толбухински окръг).

Пею израства като силен младеж, с големи виснали мустаци (откъдето идва и прозвището му — Палабуюка). Той се сприятелява с овчаря Димитър Стоянов (Калъчлията) с когато излиза хайдутин в края на 40-те години. Отначалото хайдутува при Бойчо войвода. По-сетне преминава под ръководството на Димитър Калъчлията и действува из Сливенсския балкан.

По време на Кримската война (1853—1856 г.) дружината действува главно в Североизточна България. Тогава българските земи се кръстосват от турски военни сили, които се нахвърлят върху беззащитното население. Ето защо селяните от добружанските села Кара Синан (Росеново), Ези бей (Паскалево), Каралез (Царевец), Геленджик, Чаир орман) (Ген. Колев) и Кара Сулар (Ловчанци) се събират в с. Ези бей и се обръщат към хайдутите, за да ги закрилят. Начело на дружината е Пею Буюклията наред с Калъчлията и Злати войвода от с. Конаре.

Една вечер татари нападат събраните селяни с намерение да ги оберат. Завързва се сражение. Нападателите са прогонени. За по-голяма сигурност хайдутите завеждат селяните във Варна.

Все по това време в околностите на Шумен Пею Буюклията ограбва турската хазна. Намесва се войска, която залавя четата. Българите обаче подават молба до френските консули, с която характеризират хайдутите като добри хора, вследствие на което са освободени.

След Кримската война Пею Буюклията начело на самостоятелна дружина действува из Сливенския край. Той става страшилище за самозабравилите се турци. Преданието говори че туркините, за да усмирят децата си, ги заплашвали с думите: „Сус, Пею Буюкли гелди — Мълчете, Пею Буюклията дойде.“

В едно сражение четата му е разбита от Сливенския управител Зейнил паша, а Пейо заловен. Осъден е и затворен в Одрин, а след това в Цариград. Когато наказанието му изтича, той се завръща в с. Геленджик, където се занимава със земеделие. Пею Буюклията дочаква Освобождението и умира около 1896 г.

ГЕОРГИ ТРЪНКИН

Един от смелите хайдути, действуващи в Сливенския край през средата на XIX в., е Георги Трънкин.

Георги Пеев Смеденов, известен повече под името Георги Трънкин, е роден през 1828 г. в Сливен, и то в квартала, дал най-много хайдути и революционери — Клуцохор. Произхожда от средно заможно семейство. Баща му Пею имал воденица в местността „Аркаръ коруч“, а освен това притежавал много добитък. Георги получава своето произвище по името на майка си — баба Трънка.

Той израства като силен и едър момък, отличаващ се с решителен характер. Изучаването на тюфекчийския занаят (оръжепроизводство) го научава да си служи отлично с оръжието. Често ходи по сборове да се бори с пехливаните. На един сбор в Сливен той надвива силен и непобедим турчин. Турците са недоволни и подучват бореца да удари плесница на младия българин. Буйният Георги отговаря с такъв юмручен удар, че счупва няколко ребра на пехливанина. Вследствие на тази случка той е потърсен от заптиетата и за него не остава друг път, освен да хване балкана. Това става към 1849 г.

Георги Трънкин се присъединява към дружината на Димитър Калъчлията. В нея той се проявява като смел хайдутин. За това говори една народна песен, в която е наречен „добро юначе“. С дружината на Калъчлията отначало обикаля главно из Сливенския балкан. Около Кримската война дружината им действува преди всичко в Североизточна България и Добруджа.

След Кримската война Георги Трънкин се отделя от Калъчлията и образува самостоятелна дружина. Зимно време тя прекарва в днешна Румъния, а през лятото действува из Сливенския балкан. В тази дружина участвуват редица видни хайдути като Курти Янчев, който известно време е негов байрактар Панайот Хитов, Стоян Папазов, Желю Чернев, Хаджи Димитър и др.

Георги Трънкин имал много явки в Сливен, между които били ханът на хаджи Никола Кебеджията — бащата на Хаджи Димитър, и воденицата на брат си Христо. Веднъж Георги бил около воденицата на брат си, който печал хляб и агне в пещта за дружината му. В това време пристига потеря, която иска да изяде печеното. Трънката, предупреден от брат към вратата, но там ги причаква войводата и ги избива. Телата на избитите били хвърлени в изоставен кладенец. Друг път посича двама турци, които без каквато и да е причина вземат магарето на брат му. През 1859 г. дружината на Георги Трънкин ликвидира няколко души злодеи, от които са проплакали всички сиромаси.

През 1860 г. четата на Георги Трънкин е непрекъснато преследвана. Тя е принудена да води чести престрелки и непрекъснато да мени местоположението си — обикаля из Шуменско, Търновско, Пловдивско. Неуспешен е и опитът на турски бей да подкупи брата на Г. Трънкин, за да го убие. Трънката поръчва на брат си да съобщи на бея, че го кани на единоборство, но последният отказал. След това дружината издебва и убива бея.

През лятото на 1860 г. дружината прави засада по пътя от Беброво за Сливен при местността „Кална усоя". В това време приближава потеря откъм Сливен. Става сражение, което е спечелено от дружината, но с цената на скъпа жертва — пада убит, пронизан в сърцето, смелият войвода Георги Трънкин. Дружината погребва войводата си на същото място.

---

[1] Някои автори, които тълкуват неправилно мисълта на П. Хитов (Моето пътуване..., 1934, с. 15), пишат, че Георги Трънкин е убит около с. Беброво. Че Георги Трънкин е убит именно в Кална усоя, потвърждава Панайот Хитов, който през 1901 г. възпроизвежда случката на самото място и я фотографира.

РАЗКАЗИ

ЛОЗЕТО НЕ ЩЕ МОЛИТВА, А МОТИКА

Поп Йордан беше поп, защото имаше расо. Без него той беше същински хайдутин, винаги с пищов на кръста. Близък на Панайот Хитов и на всички сливенски хайдути, поп Йордан беше потаен човек — мълчалив, навъсен, ядосан.

Един ден през 1859 година, като се връщаше от черква, видя Хаджи Димитър пред пътната им врата и без да спре или погледне към него, му каза.

— Довечера те чакам у дома. Гледай да не те види никой.

Хаджи Димитър беше вече навършил деветнайсет години и горната му устна под носа чернееше отдалеч. В Сливен и околността знаеха името му, а в конака то беше вече записано в списъка на бабаитите. Буен, с голямо чувство за чест и правда, пъргав като тигър, смел и здрав, той беше между тия, които наричаха в Сливен „луди глави".

Като се стъмни хубаво и нощта легна над земята, Хаджи Димитър се запъти за дома на поп Йордан. Той живееше под Хамам баир, до голямата вада. Да го вика по това време няма да е без нищо.

По кривите улици и сокаци Хаджи Димитър не срещна никой. Нощта беше тъмна, нямаше месечина. И въпреки туй стъпваше меко, да не го усетят кучетата. Като стигна до къщата на поп Йордан, спря за миг. Огледа се насам-натам и с едри крачки прекоси улицата, бутна тихо вратата и влезе в широкия двор, тъмен и заглъхнал от големи листати овошки и бухлати чемшири. Преди да направи стъпка към къщата, на която прозорците светеха в дъното на двора, в тъмното до вишната нещо се разшава. Той забеляза силует на едър човек, който тръгна към него. После чу в тъмното глас:

— Влизай, влизай! Чакам те! Видя ли те някой?

— Не срещнах по улицата никой — отвърна Хаджи Димитър и тръгна след сянката. Расото на поп Йордан се сливаше с тъмнината и го правеше невидим.

Влязоха в една странична одая, прозорците на която бяха отвътре плътно покрити с дебели завеси. На стената до иконата светеше кандило. Сред стаята на малка масичка имаше шише с ракия и две чаши.

Седнаха един срещу друг.

Поп Йордан сне от врата си сребърния кръст, който носеше на гърдите си с верижка, прекръсти се и го целуна. После поднесе кръста към лицето на Хаджи Димитър. Той разбра какво значи туй и направи същото.

— Сега вече можем да си поприказваме — каза натъртено поп Йордан. — Но най-напред да пием по чашка. Тригодишна е. От нея пия рядко и черпя само приятели.

Пиха по чашка. Хаджи Димитър се закашли.

— Ху, че силна! Задави ме!

— Сега, Димитре, да си поговорим като българи. Дядо Иван загуби в Кримската война. Цяла Европа скочи върху него. Но то е временно. Няма да мине много и казаците някой ден ще прецапат Дунава. Дядо Иван е решил. България трябва да възкръсне. И щом го е решил, то ще стане. Но ние трябва да сме готови и да разчистим пътя. Българските училища в Сливен малко по малко изместиха гръцките. Чорбаджиите гъркомани беснеят. Чорбаджи Гендо, Яни Сотиров и още някои, особено гръцият лекар Костаки, непрекъснато сноват, път направиха до конака. Преди десет дни, ти знаеш, изгонихме от църквата „Св. Димитър“ гръцкия владика и неговия епископ Хрисан. Не щем гръдски език в църквата! Ние сме българи, имаме си език, имаме си писменост. Отказахме да му плащаме и владищина. Край! Анастас Хаджидобрев, Никола Боров, Стефан Гидикя, Петър Бабата, Андрея Златаров, П. Генов, Илия Жечков и още много други — хубави и здрави българи са. Харесват ми! Истински патриоти! С тях може да се работи за доброто на народа.

Поп Йордан наля чашките и пое своята. Пиха за доброто на българския народ.

— Но между нас има, Димитре, черни души! — подзе пак поп Йордан с наболял и горчив глас. Между тях най-черен е хикиминът Костаки. Проклет грък! Дошел е в Сливен с цел. Иска да ни прави елини. Държи за гръцкия език, пакости на българските училища, заплашва българските учители и тича като бесен ту при чорбаджиите гъркомани, ту в конака. Шпионира и клевети! Крои нещо, но хъ да видим. Волът рови, на гърба си го хвърля.

Хаджи Димитър слушаше внимателно поп Йордан и гледаше в една точка на пода.

— А пък знаеш ли какъв развратник е! Падение, падение! Що момичета е похабил! Кадънчета, българки — не избира.

При тия думи Хаджи Димитър настръхна. Гъстите му вежди бухнаха и стрелна през тях поп Йордан с поглед, лъскав като наточен ятаган.

Поп Йордан забеляза това и продължи:

— Напоследък, от три-четири месеца този долен човек ходи в къщата на Калуда, сестрата на Желкин Никола. Тя има хубава дъщеря, Ванда се казва. Знаеш ли я?

Хаджи Димитър поклати глава, спомни си нещо и сърцето му заблъска в гърдите.

— Щял да се жени за нея. Мома скопосна и хубава, най-личната мома в Клуцохор — допълни поп Йордан и после продължи развълнувано: — Вчера Калуда дойде в църквата и като ме видя, изрева: „Отче, пропаднахме! Костаки се отказва на Ванда. Нареди я сега и сега я остави! Окаля рожбата ми!. . —Защо я остави? — запитах, а тя ми каза: Защото братовчед ѝ Еню Желкин бил с тия дето викали против гръцкия владика и го изгонили от църквата „Св. Димитър“. Не щял жена от такъв род“. А аз ѝ казах: „По-добре Калудо! Туй да не ти е кахър. Ще я дадеш на българин. Нашата кръв е по-чиста от гръцката“. А тя наведе очи и заплака: „Но кой ще ми вземе дъщерята такава, отче?“ и сълзите ѝ потекоха по лицето.

Поп Йордан млъкна. В одаята се чуваше крякането на жабите в Коруча. Едно щурче вън на двора беше будно. Тишината в одаята беше толкова голяма, че гласът на Хаджи Димитър прогърмя:

— Да пием, отче! Да пием за доброто на нашия народ!

И те наляха, чукнаха си чашките и глътнаха ракията.

— Сега пък и аз да ти кажа нещо — рече Хаджи Димитър — Днес от човек научих, че Георги Трънкин и Панайот Хитов са очистили няколко злодейски души по селата из Карнобатско и Ямболско, от които народът кански пищял. Чух още, че Панайот Хитов се канел да дойде в Сливен и някоя нощ да потърси сметка от някои народни изедници и душмани.

—Хъ така! — изгърмя поп Йордан. — Тъй трябва! Аз съм свещеник, но казвам: Лозето не ще молитва, а мотика! Пък и в книгата е казано: Помогни си сам, да ти помогне и бог!

Хаджи Димитър и поп Йордан поприказваха още малко за Панайот Хитов, за четата на Георги Трънкин, допиха от ракийцата и станаха. Беше вече доста късно.

Поп Йордан изпрати госта си до пътната врата. Хаджи Димитър огледа улицата и потъна в тъмнината.

Разговорът му с поп Йордан не заглъхна в душата на Хаджи Димитър. Думите му за Костаки разпалиха в душата му вродената му омраза към враговете на народа.

Един ден Хаджи Димитър потърси другаря си от детинство Димитър Дишлията, прочут със своята сила. Казаха му от къщи, че е на лозето под Бармука. Някогашната Тахирова градина, на север от Вълнарова сокак, сега беше обърната на лозя.

Хаджи Димитър намери другаря си.

— Да идваш чак тук, няма да е без нищо — посрещна го Дишлията, зачервен и потен.

— Може и тъй да е — отвърна Хаджи Димитър.

Седнаха на пъстра сянка под голямата череша.

Хаджи Димитър разказа на Дишлията всичко, което чу от устата на поп Йордан. Очите на Дишлията блеснаха.

— Лозето не ще молитва, а мотика — повтори Хаджи Димитър думите на поп Йордан.

От тоя ден двамата приятели всяка нощ до късно наблюдаваха и разузнаваха около къщата на Костаки — кой влиза, кой излиза, кога докторът се прибира, кой остава при него — искаха всичко подробно да знаят.

И една нощ им провървя. В тъмното един турчин и едно кадънче спряха пред къщата на Костаки. Турчинът се наведе, взе камъче и го хвърли през дувара в светлия прозорец. След малко хикиминът излезе. По гласа те познаха, че се зарадва. Покани ги и затвори вратата. Турчинът беше сводник.

Двамата приятели си стиснаха ръцете.

Мина повече от седмица. Беше 5 август. Гореща нощ и тъмно като рог. Улиците пусти, градът притихнал спеше, само жабите в Коруча будуваха. От време на време пролайваше негде куче и млъкваше.

Пред къщата на хикимина спряха двама души. Един турчин и едно ханъмче. Турчинът взе малко камъче и замери светлия прозорец на къщата. След малко скръцна врата. Чуха се стъпки по калдъръма. Пътната врата се отвори и Костаки зарадван прошепна:

— Влезте, влезте!

Костаки вървеше напред. Като влязоха в салона, той каза на турчина да седне на миндера и да почака.

Въведе кадънчето в стаята си, осветена от свещ. Щом влязоха и затвориха вратата, кадънчето веднага си махна фереджето. Костаки се облещи и изхълца. Пред него застана Хаджи Димитър с остър нож в ръка. „Мръсно куче!“ . . . миг, два, три . . . Кратък стон и Костаки се тръшна на пода.

Хаджи Димитър и Димитър Дишлията излязоха от къщата на хикимина и се отправиха към Хамам баир. Там ги чакаше Тодор, по-малкият брат на Хаджи Димитър, едва навършил тринайсет години. Свалиха дрехите си и облякоха своите. На връщане се отбиха при поп Йордан, оставиха при него кървавите дрехи, ножа и отминаха.

Нощта беше все тъй тъмна. По небето нито зрак. Гъсти облаци тежаха над града. Въздухът горещ, овошките заспали, не мръдваше лист по тях.

На сутринта новината гръмна из града. Милинкаджиите и салепчиите я разнесоха в чаршията и навсякъде. Първи бай Кочо се провикна по дюкяните:

— Салеп!. . . Пари-ври, пари-ври салееп! Вземайте салеп и ще ви кажа една голяма новина. Хикиминът Костаки е убит. Заклали го снощи като агне.

— Ха, ама наистина ли, бай Кочо?

А от другия край на чаршията ечеше тънкия глас на Спиро милинкаджията. Турил на главата си голяма тава, изгъмулена с милинки, тичаше от дюкян на дюкян и викаше:

— Милинки! Топлички, топлички, топлички, парят! —вика и разнася станалото с Костаки.

Новината развълнува града. Чаршията спря да работи и еснафите се струпаха пред къщата на Костаки, където пред пътната врата вардеха сеймени.

Чорбаджиите гъркомани бяха покрусени. Еснафи, търговци и родолюбиви младежи скритом се радваха. И щом се срещнеха двама, стисваха си ръцете. Тъй му се пада! Да му е златна ръката, който го е убил! Да живей България! Сега хаджи Гендо, Яни Сотиров и всички гъркомани ще се свият като охлюв в черупка.

При огледа се оказа, че убийството не е извършено за кражба — парите и златните неща на хикимина са по местата си. Явно беше, че кръвта му е пролята за отмъщение.

Кадията Али положи много грижи, не пожали време и труд да открие убийците. Най-напред арестува Ахмед бей, който бил скаран с Костаки за една ханъма. След него арестува около петдесет българи, между които беше и Хаджи Димитър. Цели три месеца Али ефенди води следствие, но не можа да открие кой е убиецът. Накрая властта пусна всички задържани.

През време на следствието Али ефенди обра мало и голямо. Пълнеха хората джобовете на кадиите с подкуп само и само да отърват близките си. Затуй пък Али ефенди стана омразен кадия, падна в очите на хората и всеки българин, видеше ли го по улицата, избягваше да го срещне, за да не го поздрави. Кадията виждаше това и стана още по-зъл към гяурите.

Един месец след приключването на следствието по убийството на Костаки, в края на декември друга новина разтърси града. Неизвестни хора през нощта нападнали дома на Али ефенди и го обрали. Взели му всичките пари и злата дори и златните пръстени, гривни и обеци от кадъните му. Пръстите на дясната ръка на кадията били отрязани.

Сливенските тежки чорбаджии изтръпнаха. Щом са обрали кадията, то утре може и с тях да стане същото. Разбойниците трябва да се намерят. Гъркоманите излязоха сега начело. Заедно с турците и те затърсиха крадците.

Али ефенди, който беше отначало изплашен, се окуражи. Арестуваха около триста души. Властта потърси и Хаджи Димитър. Като не го намери — арестува баща му и двамата му братя. Стотина души пусна още в началото срещу подкуп. Петдесет умряха от бой, стотина пуснаха след две години, а другите петдесет осъдиха на вечни окови.

Обирът беше извършен от Панайот Хитов. Малцина знаеха това.

За Хаджи Димитър нямаше вече място в Сливен.

На другата година в края на март, в една тъмна и студена нощ, Хаджи Димитър, след като се отби за благословия при поп Йордан, незабелязан от никого, пристигна в бащината си къща. Маринка, майка му, като го видя с дългата пушка в ръка и с припасан силяхлък на кръст, изплака:

— Синко, и ти ли ме оставяш? Двамата ти братя умряха от мъки, Христаки и Петър се бият в Крит, баща си с Кръстю и Янаки са още в затвора, сега и ти . . . Оставам само с трите си сестри. Черно ми е на душата!

И тя изплака.

— Знам, майко — отвърна ѝ с топъл и кротък глас Хаджи Димитър, — голяма ти е мъката! Но кажи какво да правя? Няма място за мене вече в Сливен. Както виждаш нарамих пушка и отивам в балкана. Не за печалба, майко! Не! Отивам да се бия с душманите, да отмъстя за братя, сестри и за тебе, майко, и за цял народ! А ти не плачи! Скъпи ми са твоите сълзи! Аз пак ще се върна. Дядо Иван ще дойде. Този път ще дойде за нас. Тъй е казал. България трябва да бъде освободена от турците! И този ден наближава!

Хаджи Марина погледна сина си през сълзи.

— Чул те господ, синко!

Тя направи кръст. По тъжното ѝ лице пробягна светъл лъч. После обърса сълзите си, прекръсти сина си и го целуна по челото. Стисна ръката му и каза:

— На добър час, синко!

В КЪШЛАТА

Тревата беше пожълтяла, а тетрата — на огнища, на огнища — отдалеч изглеждаше на разпален огън с червени буйни пламъци. Над балкана лежеше оловна мъгла, а на небето над връх „Българка“ се кълбяха сиви облаци. Есента беше съсухрила листата на гората и въздухът студенееше.

От тясната пътека, която слизаше от Куш бунар и водеше за Керемидената къшла и града, като вълк изскочи от мъглата един дребен, сух човек, с ямурлук и пушка в ръка. Рунтавият му калпак го правеше по-висок, а ямурлукът — широк и пълен. Като разгърна връхната си дреха, лъсна кожeният силяхлък на кръста. Човекът спря на края на мъглата, сложи на земята тапанджака на пушката си и се хвана за цевта ѝ като за овчарска тояга. Зорките му хайдушки очи гледаха местността, канарите, храсталаците, острият му слух долавяше и разчиташе и най-малкия звук от близо и далече.

След малко от мъглата пристигна до него още един. И той с ямурлук и въоръжен до зъби. Суровото му брадясало лице изглеждаше диво и страшно. Едрата му снага се изправи като мечка до дребничкия, който все още наблюдаваше нещо надолу около пътеката.

Първият беше Божил Бахов, а вторият Стоян Папазоглу, сливенци. И двамата от четата на Панайот Хитов. Първият — добър разузнавач, пъргав и хитър като лисица, а вторият — шурята на Панайот Хитов — освен всичко това и най-доверено лице на войводата.

— Какво има, Божиле? Нещо ли видя?

— Стори ми се, че там долу до канарата нещо притича. Човек ли беше, куче ли — не можах да разбера.

— Тогаз остани и оглеждай пътя, пък аз през туй време да разгледам къшлата — каза Стоян Папазоглу и засили за меко по канарите, задебна през храстите бавно и хитро. Слез в ниското и мина изотзад на къшлата, като се спираше и се ослушваше на всяка крачка.

След малко се върна.

— Няма никой в къшлата. Ти остани, пък аз ще се върна да съобщя — каза Стоян и потъна нагоре в мъглата.

След половин час пристигна на групи четата на Панайот Хитов. Бяха всичко двайсет души, между които бяха Хаджи Димитър и Желю Чернев. Половината от четата бяха от Сливен. Със себе си донесоха четири заклани агнета. Панайот Хитов научи какво е видял Божил и веднага нареди трима души да отидат на стража. Единият да слезе малко по-надолу и да оглежда пътя към Сливен, другият да застане с лице към дола, а третият да се върне назад и да се спре на голямата скала, отдето да се следи пътят, по който минаха и далеч наоколо.

Три буйни огньове пламнаха в къшлата и скоро замириса на печено месо. Четата беше доста изморена. Момчетата ядоха до насита и легнаха край огъня. Те си знаеха, ако Панайот Хитов легнеше да спи, Хаджи Димитър бодърствуваше. Ако пък знаменосецът спеше, войводата оставаше буден. Неведнаж Панайот Хитов казваше на своите момчета:

— Стражата си е стража, но и четата трябва да има буден човек. Пък ако искате да знаете, всеки един от нас трябва да спи с едното си око, а слухът му да е буден като на вълк. Да бъде винаги нащрек.

Предвидлив и съобразителен, още щом пристигна в кошарата, войводата нареди стража и докато другите се занимаваха с огъня и агнетата, извика настрана Хаджи Димитър и зедно скроиха план: ако се зададе потеря откъм Сливен, накъде ще остъпят, ако пък дойдат откъм дола — на коя страна ще се оттеглят. Така двамата обсъдиха всички възможни случаи, за да не бъдат изненадани.

На разсъмване, още в тъмно, по пътя откъм Сливен се чуха стъпки. Някой идваше насам и свиркаше с уста. По хайдушката пътека вървеше едно високо и сухо момче. Яно от Банко, който беше на пост, дочака момчето и веднага се изпречи отпреде му с целия си ръст, брадясал и страшен.

— Стой!

Момчето се спря, но не се уплаши. Това забеляза Яно.

— Къде отиваш толкова рано?

— В къшлата.

За кратко време се разбраха. Момчето е козарче. Снощи чуло да приказват, че двама души с пушки отишли да нощуват в къшлата. Аргатинът на хаджи Симеон Козаря го казал в кръчмата. Щом го казал там, до утре ще стане евтино и ще стигне до ушите на турците. Затуй го пратили да види кои са в къшлата и да им каже да знаят.

Яно съпроводи момчето до някъде и се върна пак на същото място.

Доведоха момчето в къшлата. Панайот Хитов го изгледа от главата до краката. Острият му поглед проникна чак в мислите на козарчето. Той го разпита. Оказаха се познати. Панайот Хитов разбра, че неговите хора го изпращат. Все пак той задържа момчето. Можеха веднага да се оттеглят, но решиха да дочакат. Предупредиха стражата. Мъглата лежеше до половината на Сините камъни и благоприятстваше за прикриване.

Към обяд единият от стражата съобщи, че десетина сеймени идват насам. Панайот Хитов бързо изскочи на височината и с бинокъла погледна надолу. Няма съмнение, турците идват за тях. Води ги онбашия. Те бяха въоръжени. Едно нещо обаче направи впечатление на войводата. Турците вървяха вкупом и разтурено. Ако бяха сигурни, че в къшлата има хайдути, не биха вървели така и не биха разговаряли така високо. Изглежда донесението не се е приело за вярно. Щом са били двама души, може да са били пазачите. Четата на Хитов не е от двама души. Но все пак ги изпращат да проверят. Будното хайдушко око на Панайот Хитов долови и други слабости на идващите. Те носеха пушките си преметнати на раменете, като че са козари или овчари след стадото си.

Панайот Хитов бързо скрои план и даде нареждане — пръсна четниците в засада, а той остана в къшлата с двама души.

Момчето го отстраниха.

Турците слязоха в падината и спряха на доста голямо разстояние.

Не се чува нищо. Вратите на къшлата са отворени. Няма никакви съмнителни признаци.

— Аз нали ви казах, че тъй ще излезе. Само дето блъскахме толкова път — рече онбашията и пръв потегли към къшлата. След туй добави: — Хайдутите са като лисици. Не остават в кашлата без стража, пък и вратите са отворени.

Като чуха думите на онбашията, сеймените тръгнаха след него уверено и спокойно. Погледнаха тук, погледнаха там — нищо няма. Но когато онбашията поиска да влезе през отворената врата на одаята, изведнъж на прага застана Панайот Хитов с два пищова, а зад него двамата му четници с готови пушки в ръцете.

— Стой! Не мърдайте!

В същото време се чу наоколо високо кашлене. Скритите четници бяха наскачали от скривалищата си, готови да стрелят. А по скалите имаше още толкова налягали. Това бяха дрехи, които нарочно поставиха, за да изглеждат на хора.

Изненадата беше толкова голяма, че турците се сдървиха. Кой можеше да допусне, че страшният Панайот Хитов ще се изпречи пред тях. Онбашията едва не се сблъска с двата му пищова. От уплаха изхълца и изблещи очи.

— Ако искате да живеете, оставете пушките на земята! — извика войводата и смело излезе от колибата.

Онбашията хвърли оръжието си, а сеймените преди него, и всички дигнаха ръце, като видяха, че към тях се приближават брадясалите и страшни хайдути.

Уплашени, турците паднаха на колене и почнаха да се молят на войводата да пощади живота им. А един между тях с разтреперан глас се развика:

— Аман! Осем деца имам! Не ме убивайте!

Те бяха толкова уплашени, че зъбите им тракаха. Особено онбашията.

Панайот Хитов заповяда да съберат оръжието и да го изпразнят. След туй запита:

— Кой ви изпрати срещу нас?

Онбашията разказа всичко подробно. Разбра се, че ратаят на хаджи Симеон разгласил в кръчмата, а някой оттам отишъл в конака и предал, което е чул. В конака съобщението го приели като съмнително, но все пак изпратили няколко сеймени да проверят.

От краткия разговор Панайот Хитов разбра, че онбашията е сестрин син на Осман ага, който беше един от неговите ятаци. Не беше Панайот Хитов от тези, които прощаваха, но сега се поразмисли и за изненада на всички четници рече;

— Станете! Вземете си оръжието!

Турците станаха и с колебание се отправиха към оръжието си.

— Сега си отивайте и много здраве носете на този, който ви е изпратил срещу нас.

Турците напълно се объркаха. Помислиха, че това е уловка. Тръгнаха си изплашени и изтръпнали, като при всяка крачка очакваха да изгърмят зад тях пушките на хайдутите, които бяха застанали в редица зад гърбовете им.

След тая случка Панайот Хитов събра четата си, потегли нагоре по планината и бърже се скри в гъстата мъгла.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ИЗ ХАЙДУШКИЯ БАЛКАН

Моето сърце търсеше свобода, търсеше

честност, търсеше правда. Само Стара

планина беше в състоянине да удовле-

твори моите желания.

П. Хитов

От която и страна да наближим Сливен, най-напред пред очите ни се изправят чудните зъбери на Сините камъни. Днес известни преди всичко със своята красота, те крият в себе си много легенди и тайни. И може би най-много легенди, най-много предания, най-много местности са свързани с хайдушкото движенине. Тук рядко има дол, извор или мест-, ност, която да не е свързана с някое събитие от хайдушкия живот.

Някога мъчнопроходим и обрасъл с вековни гори, Балканът е бил царство на хайдушките дружини. И въпреки че е в непосредствена близост до града, той е бил истински закрилник на хайдутите. Нека се отправим към Сините камъни и посетим местата, свързани с хайдутството.

Напускаме града през кв. „Ново село“, родно място на известните хайдушки войводи Дамян, Панайот Хитов и Стоян Папазов. Покрай добре обработените лозя неусетно стигаме в подножието на Сините камъни. Оттук нагоре започва стръмна главоломна пътека. Някога по нея са се изкачвали към хайдушките сборища млади юнаци. Оттам и до днес този път носи името Хайдушката пътека. Виеща се стръмно нагоре, през оголени днес местности, Хайдушката пътека напомня за стръмния път, който хайдутите са поемали.

При един лек наклон, вляво се открива малка долина. Виждат се разрушени основи. Някога тук е имало няколко къшли на козари, покрити със слама. Сред тях е имало и една покрита с керемиди — Керемидената къшла, станала известна с няколко събития от хайдушкия живот. Радостно е, че предстои тя да бъде възобновена.

Тук в края на XVII в. при недоразумение пада убит единият от братята хайдути — байрактаря, синове на Минчо Бунарджията от Сливен.

През миналия век тук са имали къшли Панайот Хитов и верният му ятак Слав Ненчев. И неволно си спомняш песента:

Панайот Бойки думаше:
Бойке ле, моя пръвнино,
снощи си дойдох, Бойке ле,
от къра и от къшлата,
от къшлата керемидената.

Това става през 1858 г. След като чорбаджията Хочо Митев заявява, че е ятак на хайдутите, младият Панайот казва на жена си:

Я дай ми, Бойке, пушката,
пушката съчмалията,
пищови чифтелията,

потера ще да събера.
Я дай ми, Бойке, детето,
детето, мъжката рожба
да го в челото целуна.
Чуване, Бойке ще има,
връщане няма да има.

Поема Панайот Хитов хайдушкия живот. Поемаме и ние. Пътеката навлиза в букова гора, вие се край пенлив поток, провира се между големи причудливи скали, за да излезе на билото, където днес е построен голям хотел „Карандила“. Само на двеста метра източно от хотела, в долината на Кушбунарската река, се издига голям камък с крушовидна форма. Тук през 1860 г. дружината на Панайот Хитов води сражение с преследващата я потеря.

Тръгваме нагоре покрай реката. Пътеката ни отвежда при няколко големи извора. Това е Кушбунар.

Изворът се намира на 1025 м височина. Това място с хубав въздух и вода е породило предания за вълшебната сила на извора. Легендата разказва, че младите орли, които някога са обитавали тези места, преди да започнат своя горд полет във висините, са били потапяни от своите по-стари събратя във водата на извора. Оттам е произлязло и името на извора.

Закътан сред обширни букови гори, Кушбунар е станал едно от най-прославените хайдушки сборища. Ето какво пише П. Хитов за него: „Запрехме се (през 1858 г.) на онова място, което се нарича Кушбунар. (Българите го наричат „Птичи кладенец“.) Тука трябваше да запреме, да извадим от земята закопаното през миналото лято свое оръжие и да го раздадем на момчетата. Да кажа накратко на това място беше нашият военен магазин.“

Много хайдушки дружини са пили водата на Кушбунар и са полагали клетва да отмъщават на народните притеснители. И народът ги възпял, а заедно с тях обезсмъртил и Кушбунар.

Събрали ми се, събрали,
дванайсет мина дружина,
вървели догде вървели

до Кушбунар стигнали,
до Кушбунар кладенче.
Седнали да си починат,
по малко хляб да похапнат.

Известен на много революционни дейци, Кушбунар е определен за сборен пункт на въстаниците от Втори революционен Сливенски окръг. През май 1876 г. тук се събират въстаниците от Сливен и Ямбол, полагат клетва и тръгват за освобождаване на отечеството.

По тясна пътека, водеща на север, достигаме главното било при малък извор. Това е друго хайдушко сборище Харамията. Изворът дава начало на Равна река, по течението на която съвсем наблизо сред гъста букова гора е друг извор — Гунчов кайнак. Името му е свързано със съратника на П. Хитов и Хаджи Димитър — Илия Господинов (Гунчо войвода). Предвожданата от него чета не можа да се съедини на Агликина поляна с четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, а той беше подло убит от предател.

Нека от Харамията направим малко отклонение на изток и се изкачим на върха, имащ обзор и носещ името Караулташ, още повече, че той е използуван от дружината на П. Хитов. Пред него на югоизток фонът е осеян с лабиринт от скали. Сред тях се крие хайдушката пещера. Понадолу е стръмният дол Джендемдере, място на най-чести хайдушки засади. Тук на няколко пъти е нападана и турската поща.

Обърнем ли поглед на изток, пред нас се изпречват нови хайдушки местности. Ето го и върха Руина. Тук Хитови са имали къшла, служила много пъти за убежище на хайдутите. Оттам е останало и другото име на местността — Хитевото. Все край нея през 1875 г. хайдутите на Стоил войвода разбиват потерята на билюкбашията Хороза.

Малко по на изток е друг един връх, днес почти гол. Това е Габърова поляна. Под върха има изворче, служило много пъти за срещи на хайдутите с техните верни ятаци от с. Ичера. И си припомняш песента:

Че са Хаджия провикна,
из ичеренски балкани,
от Габарова поляна,

Гено льо шилетарино,
Гено льо ичеренино . . .

И знае Хаджи Димитър, че Гено шилитаринътще донесе всичко, което е поръчал. Защото ичеренци знаят да ценят горските юнаци, пък и те са ги закриляли. Надолу по реката е и друго едно село, също тясно свързано с хайдутите — с. Градец.

Насреща, на югоизток се изправя грамадата на Кътьгово. И тя е прорязана с хайдушки извори и местности. Зад нея, но вече невидими за нас, се нареждат места едни от други по-важни. Там са Матей — някогашно село, в което са намирали приют не малко хайдути. След него е дългата верига на Гребенец, приютила в себе си Нивището, което познава победата на Панайотхитовата дружина, Рамадана — често зимовище на дружината му. Там са и Сейменските гробища, станали известни с поражението, което е нанесъл Цоню войвода над сеймените. А там, където Гребенец се снишава и се провира р. Мараш, са станали две значителни хайдушки сражения — на Трифон войвода и на Хитовата дружина.

В далечината се виждат и други места — хайдушки сборища — Стидово (над с. Градец) и Равния букак (Равно буче) над с. Медвен. Но да продължим нашия път.

От Харамията, почти по билото продължаваме на запад. В дясно се простира стръмен дол — Девеците, някогашно свърталище на хайдути. Излизаме на открита поляна. Пред нас се изправя заоблен връх. Това е Българка — найвисокият връх в Източна Стара планина — 1181 м. Естествено и той е свързан с хайдутството. Изворите на запад от него неведнъж са приютявали смелите хайдути. Нещо повече. Тук е „съчинен в Стара планина, на мястото, що се нарича Българка, на запад в усойната, два часа разстояние на север от Сливен, 1867 г., май 28-ий“ от четата на П. Хитов със знаменосец В. Левски „Закон за българското народно въстание, по който ще да се управлява българската народна войска в 1867 г.“

Бъл-1

Изкачим ли се на Българка, пред нас на север се откриват планински вериги, все свързани с хайдутството. В далечината на североизток се вижда с. Нейково, старо хайдушко гнездо. Току над него е оредялата вече Кадън кория, някогашно свърталище на четата на Добри войвода. В нея е станало първото сражение на четата на Стоил войвода по време на Априлското въстание. Около Нейково се гушат няколко хайдушки местности: изворът Харамията, Руен кладенец, Песи дол. Малко по на изток се забелязва бисерът на възрожденската архитектура — китна Жеравна, дала също своя дан в хайдушкото движение. Над нея изправя широко рамо Разбойна. Прочути са хайдушките извори в подножието ѝ. На Разбойна е трябвало да се съберат въстаниците от околните села при четата на Стоил войвода и да нападнат Котел. Снежната буря и предателството попречват на изпълнението на плана.

На югоизток от Българка са сгушени няколко стръмни дола. Един от тях — Гюнгьормез е също хайдушко огнище и свърталище на Стоил войвода.

От Българка се спушаме към Даулите. Името е останало от някогашните дервентджии, които с биене на тъпани (даули) са предупреждавали властите. Бързината на хайдушките действия са им помагали да се изплъзнат от преследване.

Напускаме Даулите, на които днес има построена нова хижа и вървим по стария път, свързващ Сливен с Елена и Търново. Пътят е бил място на чести хайдушки засади. Изворите Плужината, Давидова река, Кална усоя са били харамийски места. Кална усоя е свързана с името на Георги Трънкин. През 1860 г. дружината му прави засада на пътя, но е застигната от потеря. В станалото сражение войводата е улучен и погребан на самото място от верната си дружина. Времето е заличило хайдушкия гроб. Радостно е, че това място предстои да бъде увековечено, за да могат минаващите оттук да се поклонят пред лобното място на смелия учител на Панайот Хитов, Хаджи Димитър и Стоян Папазов.

По пътя достигаме Вратника (Демир Капия). Околните букаци помнят не едно хайдушко нападение. Наоколо са станали и последните сражения на четата на Стоил войвода през 1876 г. Близкият връх е също свързан с народните закрилници и носи името Хайдут тепе.

Прощаваме се с Източна Стара планина и навлизаме в дебрите на Централния Балкан. Само на 4 км от Вратника се е сгушила прославената Агликина поляна. Според някои автори тя е най-старото хайдушко сборище у нас. Като такова сборище тя е позната на многобройните хайдушки дружини. Тук са били и Бойчо войвода, и Калъчлията, и Георги Трънкин, и Панайот Хитов, и Хаджи Димитър. Като известно средищно място, почти еднакво отдалечено от Сливен, Котел и Елена, тя е избрана като краен пункт за четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Тук четниците е трябвако да се съединят с момците на Гунчо войвода и провъзгласят независимостта на страната. Тук наоколо е разгромен и последният остатък от четата — 14 откъснали се четници. Дълго време почти забравена, днес Агликина поляна отново възвръща славата си на прославено хайдушко сборище. Днес монолитен гранитен блок напомня за нейното историческо значение.

По маркировката на маршрута Ком—Емине продължаваме на Запад. Навлизаме в гъста стара гора — Темната гора. На времето непроходима, без пътища, е била сигурна закрила на хайдутите, но днес вече значително оредяла, до голяма степен загубила съдържанието на своето наименование. След продължително вървене пред нас се изправя друг хайдушки първенец — Чумерна. Със своите 1536 м. той е най-високият връх в Сливенски окръг.

Връх Чумерна също предлага много изгледи към хайдушки местности. На изток се забелязва Хайдушка поляна, а зад нея се провира пътят Елена — Твърдица, място на хайдушки засади. В далечината се тъмнеят планински масиви, скрили в себе си много хайдушки местности —Кръстата локва, Бели бук и др.

Отправим ли поглед на юг, ще видим лъкатушната ивица на р. Тунджа. Днес полетата около нея са обработени, но някога те са били покрити с гъсти гори-ормани, убежище на хайдути. Зад нея е Средна гора — посестрима на Стара планина в хайдушкото движение.

Започнал с мислите на П. Хитов, ще ми се да завърша пак с неговите думи от така ценната му книга „Моето пътуване по Стара планина“: „Като дойдеш на Чумерна, то пред очите ти се появява една твърде чудесна картина. На която страна и да погледнеш, то окото ти има на що да погледа и на що да се порадва. Хубава е нашата земя! Аз обичах да седя на това място и да оплаквам като Еремия своето опоробено отечество.“

Днес от същото място виждаме обновената родина, прорязана от въжени линии, от язовири и напоителни канали. И неволно възкликваш: „Хвала вам народни верни синове, които много години предпочетохте да живеете в лишение в стария блакн-закрилник, да умирате в сражения или на бесилото, но да не превивате гръб!“

ХАЙДУШКИ ЗАКОН

(На Бойчо войвода Цеперански)

Новият другар, преди да бъде приет в горската дружина, трябва да бъде добре познат на някого от дружината и тогава да се пусне да я види. След това той трябва да положи клетва пред войводата и цялата дружина:

1. Че ще бъде верен на другарите си и точен юнак на работата;

2. Докато е с дружината, той няма да има срещи нито със своята, нито с която и да било друга жена ,нито пък ще има каквато и да е работа с жени;

3. Няма да пие вино или ракия, или друго упоително питие;

4. Няма никога да скрива нищо от другарите си било пари или друго нещо, защото всичко е общо до раздялата му с цялата дружина;

5. Длъжен е да слуша войводата, който е гласът и челото на дружината;

6. За новия другар войводата се грижи да му набави оръжие, ако няма, и да му даде пушка, нож, чифт пищови силяхлък, чанта, чифт цървули, навуща и върви, фишеклици, барут куршум, като го научи да се цели добре с пушката и да владей ножа си сръчно, и да му набавя нужния хляб както може и отгдето му падне;

7. Войникът ще дава от дела си една десета част на своя войвода;

8. Войводата не трябва да обажда ятаците си на новия другар, докато не служи безукорно поне 6 месеца в дружината.

Войводата трябва нощно време никога да не си води четата по пътът в гората, а денем да гледа да осъмва на високи места, от които да може да разгледва и да измерва през къде ще премине нощес или без път, както му падне.

Той трябва добре да познава местата, пътищата и пътеките, кладенците и др.

Трябва да знае от забелязаните нощно време от народа звезди, коя къде изгрява, къде бива в полунощ, след полунощ и къде призори, защото по тях звезди той често пъти ще налучка пътът си.

Войводата никога да не води дружината два пъти на едно място да пие вода.

Никой от момците му да не пуши тютюн сутрин рано, догато не изгрей слънцето и докато не слети росата, защото сутрин, ако мине близо край тях дебнешком някоя потеря, лесно може по росата да угади дружината по миризмата на тютюна.

Никога войводата не трябва да си ляга, преди да провери поставени ли са стражите по двама на 5—10 крачки един от други, от които едина спи, а след 1/4, 1/2 час събужда другаря си на смяна, ако четата е уморена, а на 1.2 часа остава смяната, ако е починала.

Всеки от дружината трябва да носи в чантата си сюнгер в едно тенеке, вързан о него с връвчица, който да попива до 1/2 ока вода и който сюнгер да бъде винаги напоен в тенекето, за да служи войнику да си кваси устата, когато се случи да няма никъде вода. В случай че няма вода да го напои, сутрин го повлича с вървата по росата, докато се напои, и си го прибира в тенекето.

Освен това да си носи куршум или оловено топче и ако се случи да се източи сюнгера му от вода и да няма такава, тогаз да вардаля куршума в устата си и няма да усеща толкова голяма жажда.

Всеки да има в чантата си малко сладък мехлем, тифтик и няколко парцали за спиране на кръвта и връзване на раните. Освен това всеки да има в чантата си от хайдушкия корен. Когато раната е лека (без да е строшен кокал) и не може да се извади куршума от нея, обвива се в ленен парцал този корен и се турва в раната, която се усладява от него и я прави да не дава оток (подуване). После три часа ще извади корена, ще го натопи в мляко, ако намери, ще го завие в тифтика и последния като намаже с мехлема, ще намести тъй корена в раната до куршума.

Щом се рани някой, трябва веднага да се изсмучи раната, докато потече кръв; ако не може да стори това, да накаря другаря си.

За първото спиране на кръвта трябва да се има поне една суха гъба „пърхавица", която запира кръвта лесно и после, като се отвлече настрана, да работи, както е казано по-горе.

Като се тури „пърхавицата" трябва яко да се притегне раната.

От непоправимия курварин, пияница и раздорник се спасява четата както и от издайника със смърт. Да се освобождават живи не трябва, защото са клетвопрестъпници и стават опасни за четата. Всеки да има котки (железа с шипове за под цървулите) да не хлъзга човек по тревата.

КРАТКА БИБЛИОГРАФИЯ

АРХИВ на Раковски, т. I, С., 1952 г. Дневник за движението на четата на Г. Раковски, с. 475—488.

БЕНОВ, АН. Легендарният Индже войвода (145 години от преминаването на Индже войвода в Румъния), Слив. дело, бр. 4, 10 ян. 1864.

БОГДАНОВ, Иван, Хайдути, С., 1967.

БОЕВ, Ради, Стоян Индже войвода. Исторически очерк, С., Държавно военно издателство, 1956, 80 с.

ВАСИЛЕВ, ИВАН, Стоил войвода. Библиографична повест, Народна младеж, 1966, с. 353.

ВЪРХОВСКИ, Никола А., Ямболските патриоти по духовното и политическото ни възраждане, Ямбол, I изд. 1910, 2 изд. 1928 г.

ГОРОВ, Горо, Индже войвода, къджалия и народен закрилник, С., Литературен глас, 1941, 100 с.

ГОРОВ, Горо, Един от безсмъртните сливенски войводи, Индже войвода, кърджалия и народен закрилник, — Изток, бр. 354, 5 септ. 1942.

ГРУДЕВ, П. З., Разказ от хайдут Пенка, — сп. Искра, г. I, т. I, 1888—1889, 1. 226—227.

За Алтънлъ Стоян войвода от Котел

ДИМОВ, Димитър, Желез войвода, Правда, год. XXVI, бр. 1092—1093, 30 май 1944.

За Желю войвода

ДОЙНОВ, Дойно, Български хайдути, С., 1958.

ДОМУСЧИЕВ, Иван, Орелът на сините върхове (Златю войвода), Слив. дело, бр. 152 и 153, 21 и 23 дек. 1965.

ДИМИТРОВ, Георги, Княжество България в историческо, географско и етнографско отношение, г. II, Пловдив, 1896, с. 207—248.

ИВАНОВ, Замфир, Градът на войводите, Раб. дело, бр. 198, 17 юли 1961.

За войводите от Сливен

ЙОВКОВ, Йордан., Индже, с., Български писател, 1965, 40 с. с ил.

ИСТОРИЯ на България, С., Наука и изкуство, 1961.

КАРАДОБРЕВ, Симеон, Сливенският войвода Добри Карадобрев, Изток, бр. 150, 20 ноем. 1937.

КИНОВ, Ив., Щ. Атанасов, Д. Христов и Б. Чолпанов. Въоръжената борба на българския народ срещу отоманското господство, С., ДВИ, 1961, с. 401 с ил. 8⁰.

КИРОВ, Кирил, Конда войвода. 160 години от рождението му, Слив. дело, бр. 60, 20 май 1967.

КОНСТАНТИНОВ, Данаил, Жеравна, С., 1948, 512 с., стр. 237—248. — национално пробуждане.

КОСЕВ, Константин, Панайот Хитов. Живот и революционна дейност, С., Наука и изкуство, 1963, с. III.

КОСТОВ, Р., Заплакала е гората заради Индже войвода, Слив. дело, бр. 947, 26 юли 1961.

КЪНЧЕВ, Митю, 105 години от обесването на войводата Димитър Калъчлията, Слив. дело, бр. 32, 15 март 1966.

НИКОЛОВ, Никола, Кара Колю Омарчалията, сп. Турист ,год. IX, бр. I, С., Януари 1964.

НИКОЛОВ, Никола, Златю войвода, в. Народна армия, год XXII, бр. 5300, С., 30. X. 1965.

НИКОЛОВ, Никола, Безстрашният хайдутин. По случай 140 години от рождението и 95 години от гибелта на Добри войвода, в. Народна армия, год. XXII, бр. 5316, С., 18. XI. 1965.

ОСИНИН, Димитър, По хайдушките сборища. Очерци, С., Нар. младеж, 1957, 111 с.

ОСИНИН, Димитър, Българско народно творчество, С., Български писател, 1961, т. II.

ОСИНИН, Димитър, През родна земя, С., Български писател, 1967, стр. 133—157.

ПОПОВ, Никола А. Докуемнти за съвместна антифеодална борба на турци и българи в Източна България през 60-те години на XIX в. Съхранявани в Ориенталския отдел на Народна библиотека „Кирил и Методи“ — Известия на Нар. библиотека „Кирил и Методи“, т. V (XI), с. 99—127, С., 1965.
За Димитър Калъчлията

ПОПОВА, Невяна, Народни закрилници, С., Нар. просвета, 1960.

РАКОВСКИ, Георги, Индже войвода и кърджалиите, Дунавски лебед, год. I. бр. 6 и 7 от 19 и 27 октомвраи 1860.

ГЕОРГИ, Раковски, Горски пътник, повествителен спев. списан в лято 1854, Нови Сад, 1857. стр. 6, 288.

САВОВ, Стефан, Пред изгрев „Кара Танас“, драма в четири действия, С., Хр. Г. Данов, 1947. с. 80.

СЛАВЕЙКОВ, Петко. Бележки за някои стари войводи, Сборник за народни умотворения. наука и книжнина, кн. 2. С., 1890, с. 317—325.
За Конда войвода

СТОЯНОВ, Захари, Четите в България на Филип Тотя, Хаджи Димитъ и Стефан Караджа.

СТОЯНОВ, Филип, Прочутият Филип Тотю войвода, Русе, 1900, т. I и II. 608 с.

СЪБЕВ, С., Алтънлъ Стоян, Слив. дело, бр. 48, 22 април 1967.

ТОНЕВ, В., Имена, които се помнят, Нар. дело, Варна, бр. 76, 31 март 1966.

ТАБАКОВ, д-р Симеон, Опит за история на град Сливен, Т. II. С., 1924. 604 с. с. 26—58.

ТРЕМ на българската народна историческа епика . . Съставили Божан Ангелов и Христо Вакарелски, С., 1939. с. 552.

ТРЕНДАФИЛОВ, Стоян и Борис Куюмджиев. Хайдутството като първична форма на въоръжена борба на българите срещу турските поробители, С., НС ОФ, 1957, с. 47.

ХАДЖИ Димитър, Юбилеен сборник, 1340—1965. Съставил Георги Славов, С., Наука и изкуство, 1965, с. 136.

ХАЙДУШКИ песни, Подбрал и редактирал Димитър Осинин, С., Български писател, 1961, с. 716, Българско народно творчество в XII тома, т. II.

ХАЙТОВ, Николай, Жени хайдутки, С., НС ОФ, 1962.

ХАЙТОВ, Николай, Хайдути, С., НС ОФ, 1960.

ХИТОВ, Панайот, Моето пътуване по Стара планина и животоописание на някои български стари и нови войводи, I изд 1872, II изд. 1934 г.

ХРИСТО войвода. Поборник опълченец, Год. I. 1898 ,кн. 1. с. 8, кн. 2, с. 12—13.

ЦВЕТКОВА, Бистра, За някои форми на съпротива срещу турския феодален строй през XVIII в., В сб. Паисий Хилендарски и неговата епоха, С., БАН, 1962, с. 213.

ЧАКЪРОВ, Стоян (Михаил Греков), Войвода Генчо Кългов. Исторически разказ, ч. I, С., 1905.

ЧОЛПАНОВ, Борис, Минало незабравимо, Нар. младеж, 22 март 1964. За Злати войвода

ЯНАКИЕВА, Жечка, Непреклонният сливенец. 155 години от смъртта на Конда войвода, Слив. дело, Сливен, бр. 49, 22 юни 1963.

ВОЙВОДИ И ХАЙДУТИ ОТ СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ И ДЕЙСТВУВАЩИ НА НЕГОВАТА ТЕРИТОРИЯ[1]

БОГДАН ВОЙВОДА — от най-старите хайдушки войводи. Действувал е към XV в. Споменама се и в народни песни от Сливенско.

МИРЧО ВОЙВОДА — спада към ранните войводи. Споменава се в сливенската народна песен.

ТИМАНУШ (МАНУШ) ВОЙВОДА — действувал към XVI—XVII в. Споменава се и в народна песен от Сливенско.

ЛАЛУШ (ЛАЛЮ) ВОЙВОДА — действувал е към XVI—XVIII в. Споменава се и в народна песен от Сливенско.

СТРАХИЛ ВОЙВОДА — действувал е към XVII в. Споменава се в народна песен от Котленско. Съществува предание, че е заловен до с. Струпец в местността Гяурмаи.

СТОЯН ВОЙВОДА — от Търново. Действувал през XVII в. Споменава се и в народни песни от Сливенско.

---

[1] Поради това, че документалните сведения за хайдутите в Сливенския край са сравнително малко, използвали сме всякакъв вид източници

— спомени, предания, народни песни и др. В тях особено за по-ранния период не винаги реално са отразени събитията и лицата. Но като имаме пред вид, че в материалите и очерците не са споменати редица имена, които са дали своя принос в хайдушкото движение, а също са спомогнали за онази широта, с която последното е застъпено в Сливенски окръг, направили сме опит да дадем списък на войводите и хайдутите от Сливенския край. Списъкът е съставен в хронологичен ред, което в ранния период представлява голяма трудност.

БИЛЧИН ВОЙВОДА — от ранните войводи. Споменава се в народни песни от Сливенско и Котленско.

РАДОСЛАВ ВОЙВОДА — Споменава се в народна песен от Сливенско.

КАЛИН ВОЙВОДА — Споменава се в котленска народна песен.

ЛАТИН ВОЙВОДА (ЩЕРЮ ЛАТИН) — споменава се в народна песен от Сливенско.

ДАНЧО (ДАН) ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от Сливенско.

ЙЕРУШИМ ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от Сливенско.

СИРХАТЛИЯ (ЮНАК СИРХАТЛИЯ) — хайдушки войвода, вероятно от с. Жеравна.

ДИМО ВОЙВОДА — отначало овчар, а по-сетне хайдутин. Споменава се в народна песен от Котленско.

ИВАНЧО ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от Котленско.

ВЕЛКО ВОЙВОДА — споменава се в котленска народна песен.

МАНОЛ ВОЙВОДА — споменава се в котленска народна песен. Вероятно е от Котел, в който град провежда акции.

КАРА ГЕОРГИ — хайдутин при Манол войвода.

ПАПАЗОГЛУ — войвода на дружина. Действува в Сливенския край през 1714 г.

НИКОЛА ВОЙВОДА — споменава се в народни песни от Котленския край. В други народни песни се говори за Никола, байрактар на Стоян войвода

СТОЯН ВОЙВОДА — персонаж на хайдушки войводи, действували преди края на XVIII в. Споменава се в много народни песни от Котленско и Сливенско. В една народна песен той е байрактар на Недка войвода.

НАНО ВОЙВОДА — действувал към XVII—XVIII в. Споменава се в народни песни от Сливенско и Котленско.

ЧЕРНЮ ПЕХЛИВАН — родом от Сливен. Хайдутин, действувал към XVII—XVIII в.

БОЙНА — в народна песен от Сливенско, байрактарка на Стоян войвода. В новозагорска народна песен Бойна (Буйна), участвува в дружината на търновския Никола войвода.

РУСИ — участник в дружината на Стоян войвода и Бойна байрактарка.

ЕНКА — участничка в дружината на Стоян войвода, спомената в народна песен от Сливенско.

ГЕОРГИ — хайдутин, споменат в народна песен от Котленско.

ВЪРБАН — хайдутин, споменат в народна песен от Котленско.

МАРТИН ВОЙВОДА (ПОП МАРТИН) — според някои предания е от Северна България. Действувал е към XVIII в. и в Сливенския край със Стайко и Радой.

СТАЙКО ВОЙВОДА — споменава се в народни песни съвместно с Мартин и Радой. Действувал към XVIII в.

РАДОЙ (РАДУЛ) ВОЙВОДА — действувал към XVIII в. Според народни песни действувал в Сливенския край съвместно със Стайко и Мартин. В народните песни се споменава и Радан войвода, който се свършва с Ненчо войвода.

НЕДЕЛЧО ЧОЛАКА — хайдушки войвода, споменат в народна песен от Сливенско.

ДАМЯН ВОЙВОДА — роден в Сливен в кв. „Ново село“. Действувал към XVIII в.

КУЗМАН ВОЙВОДА — споменава се в народнате песни от Сливенско. В песните се свързва с Дамян войвода, действуващ към XVIII в.

БОЯНА ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от Котленско да напада хазната.

БОРЯНА ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от с. Жеравна.

ДИЛЯНА ХАЙДУТКА — споменава се в народна песен от Сливенско.

СТЕФАН — участник в дружината на Диляна войвода.

ЕЛЕНА ВОЙВОДА — споменава се в народна песен.

ИВАН — байрактар на Елена войвода.

КАЛИНКА — хазнатар (касиер) на хайдушка дружина, спомената в народна песен от Котленско.

НЕДКА ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от Сливенско и Котленско (бяла Неда).

РАДА ВОЙВОДА — споменава се в народна песен от Сливенско.

ЯНКА ВОЙВОДА — споменава се в народни песни от Котленския край.

РАЙНА — хайдутка, спомената в народна песен от Сливен.

НЕНЧО ВОЙВОДА — действувал през втората половина на XVIII в. Споменава се в народна песен от Сливенско.

КУЛА КУЛАУЗИН — роден в Сливен. Дервенджия и преследвач на хайдути, а след това сам хайдутин. Действувал към края на XVIII в.

ДЕЛИ МИНДО — роден в Сливен. Овчар, действувал против кърджалиите в края на XVIII в. и началото на XIX в.

АРНАУТ ПЕНЮ — роден в Сливен. Хайдутин,действувал към края на XVIII в. и началото на XIX в.

БУНАРДЖИ МИНЧООЛАР — двама братя родом от Сливен, единият от които е войвода, а другият байрактар. Байрактарят пада убит в Сините камъни към 1793 г.

КАРА СЪБИ — роден в Сливен. Хайдутин при Бунарджи Минчоолар, а след това самостоятелен войвода.

ХРИСТО ВОЙВОДА — роден в Сливен към 1740 г. Дълги години хайдушки войвода, действуващ на юг от Сливен. През 1812 г. се отказва от хайдутството и умира като монах Хрисант през 1813 г. в Устремския манастир.

ЗЛАТИ ВОЙВОДА КОКАРЧООЛУ — роден към 1760 г. в Сливен. По професия хлебар. Прочут хайдушки войвода, загинал през 1810 г. в сражение.

ХРИСТО — хайдутин в дружината на Злати Кокарчоолу. Загива през 1810 г.

ПЕТЪР — хайдутин в дружината на Злати Кокарчоолу. Загива през 1810 г. в сражение.

КОНДА ВОЙВОДА — роден към 1773—1774 г. По всяка вероятност от Сливен. Хайдутин, кърджалия и участник в сръбското въстание. Умира през 1807 г.

САЛДЖИ КОСТА — роден в Нова Загора. Хайдушки войвода, действуващ към началото на XIX в.

ЖЕЛЧООЛУ — роден в Нова Загора. Хайдушки войвода, действуващ към началото на XIX в.

ИВАН КАРАОГЛУ — роден в Сливен. Хайдушки войвода. Действуващ към началото на XIX в.

КОЛЮ БРАДАТА — роден в с. Драгоданово. Хайдушки войвода, действувал към началото на XIX в.

ТРИФОН ВОЙВОДА — роден в с. Бургуджий (Г. Александрово). Хайдутин при Кара Съби, а след това самостоятелен войвода. Действува в края на XVIII в. и началото на XIX в. Загинал при сражение в Марашкия проход.

СТОЯН ИНДЖЕ ВОЙВОДА — според повече автори роден в Сливен през XVIII в. Прочут хайдушки войовода. Загинал през 1821 г. в Румъния.

СТОЯН — хайдутин при Индже войовода, споменат в народна песен.

КАРА КОЛЮ — роден между 1765—1775 г. в с. Омарчево. Прочут байрактар при Индже войвода. Загива през 1821 г. в Румъния.

ВЪЛЧАН ВОЙВОДА — според някои сведения роден в с. Копан — Мълкотърновско. Действувал към началото на XIX в. в Сините камъни и Котленско.

МОНЬО ВОЙВОДА — от Сливен или Сливенско. Сподвижник на Индже войвода. Действува към началото на XIX в.

ДИНЬО ВОЙВОДА — от Сливен или Сливенско. Сподвижник на Индже войвода. Действува към началото на XIX в.

ДОБРИ ВОЙВОДА — роден в Сливен през XVIII в. Хайдутин при Трифон войвода и сподвижник на Индже войвода. Дълги години самостоятелен войвода до към 1828 г.

АЛТЪНЛЪ СТОЯН ВОЙВОДА — роден в Котел около 1767 г. Прочут хайдушки войвода, действуващ в началото на XIX в. до към 1828 г. Ранен, умира в Котел.

КАРА ТАНАС — роден в с. Катунище в края на XVIII в. Прочут хайдушки войвода, действувал до 1829 г., когато се преселва в Русия.

ИВАН — байрактар в дружината на Кара Танас. Споменат в народни песни.

НИКОЛА — хайдути при Кара Танас. Споменат в народна песен от Котленско.

ГЕНЧО КЪРГОВ — роден в с. Хайнето (Гурково — Новозагорско, сега в Старозагорски окръг) към 1789 г. Хайдушки войовода, действувал до 1830 г. в Новозагорско и Сливенско, когато се преселва в Русия където умира през 1883 г.

В дружината на Генчо Кългов участвуват:

ВАСИЛ ПАЧАТА -- роден в с. Твърдица.

ПЕТКО — роден в с. Кортен.

РАДОЙ КАРАКОЛЕВ — роден в с. Кортен.

ГЕНЧО ВИРАНОВ — роден в с. Гурково. Байрактар.

ДИМО ЯЛАМОВ — роден в Габровските колиби. Убит в сражение около с. Струпец.

КОЛЮ ПАПАРЕЦА — роден в с. Конаре (Новозагорско), сега Старозагорски окръг.

ЦВЯТКО КАРАДЖОВ — роден в с. Димовице, Старозагорски окръг.

ЦОНЮ ВОЙВОДА (БРАДАТИЯ ВОЙВОДА) — роден в с. Драгоданово в края на XVIII в. Сподвижник на МОНЮ войвода. Самостоятелен войвода до 1830 г., когато се преселва и умира в Букурещ.

СТОЯН КАСАПИНА — роден в с. Конаре. Хайдутин при Цоню войвода, а след това през 30-те години самостоятелен войвода.

БОЙЧО ВОЙВОДА (ЦЕПЕРАНСКИ) — роден в с. Цепераните, Тревненско. Хайдутин при Цоню войвода, а след това дълги години самостоятелен войвода. Убит в сражеие през 1856 г.

ЖЕЛЯЗКО ПАЛАБУЮКА — роде в Сливеннн, вуйчо на Х. Димитър. Хайдутин и хахайдушки войвода. Действувал към 30—40-те години на XIX в.

ДОБРИ КРЪСТЕВ ХРИСТОВ — роден в Сливен, чичо на Х. Димитър. Хайдутин и хайдушки войвода. Действувал към 30—40-те год. на XIX в.

СТОЯН КРЪСТЕВ — роден в Сливен, чичо на Х. Димитър. Хайдутин и войвода, действувал към 30—40-те години на XIX в.

СТОЙКО — роден в с. Крива круша. Хайдушки войвода, действуващ към 30—40-те години на XIX в.

КАРА ДОБРИ (Добри Карадобрев) — роден в Ямбол. Действувал с хайдушка дружина в Сливенско през 40-те години. Заловен и обесен в Сливенския затвор през 1848 г.

ГЪЛЪБ ВОЙВОДА — роден към 1797—1798 г. в с. Омарчево. Хайдушки войвода, действуващ към 30—40-те години на XIX в. Емигрира и умира в Румъния.

ВЕЛКО — роден в с. Шипка. Хайдутин при Гълъб войвода и Г. Раковски.

РУСИН ВОЙВОДА — сподвижник на Гълъб войвода.

БАКОЯ — хайдутин в дружината на Гълъб войвода.

ДРАГНИ ГЕШООЛУ — хайдутин в дружината на Гълъб войвода.

ДИМИТЪР КАЛЪЧЛИЯТА (Димитър Стоянов Котев) — роден около 1826 г. в с. Загорци. Хайдутин при Бойчо войвода и войвода на самостоятелна дружина. Заловен и обесен в Русе през 1861 г.

ЖЕЛЮ ВОЙВОДА (Желез Добрев Железчев) — роден в с. Желю войвода през 1810 г. Хайдутин при Димитър Калъчлията и самостоятетелен войвода. Често пъти смесван с Желю Чернев (Дядо Желю войвода). Действувал до към 1863 г., когато се оттегля от хайдутството. Умира през 1878 г.

ЗЛАТИ ВОЙВОДА (Влахов, Конарчето) — роден в с. Конаре към 1810—1815 година. Участник в дружината на Калъчлията и самостоятелен войвода. Заловен и обесен в Одрин през 1865 г.

ПЕЮ БУЮКЛИЯТА (Палабуюка, Зинов) — роден през 1828 г. в с. Козос моде (Козарево). Хайдутин в дружините на Бойчо Цеперански и Димитър Калъчлията. Бил е самостоятен войвода. Затварян в Одринския затвор, починал през 1896 г.

ЩЕРЮ (Щерион) ВОЙВОДА — роден в гр. Варна. Сподвижник на Димитър Калъчлията.

СТОЯН ДОБРЕВ ДЕЛИМОМООЛУ (Кючук Стоян) — роден в с. Чанакчии (Долно Паничерево, Старозагорски окръг). Участник в дружините на Бойчо Цеперански и Димитър Калъчлията Бил е и байрактар.

КУРТИ ЯНЧЕВ — роден в Нова Загора. Хайдутин при Бойчо Цеперански. Димитър Калъчлията, Георги Трънкин и Панайот Хитов. Бил е и байрактар.

БОЙЧО ВОЙВОДА (Разградлията) — роден в Разград. Хайдушки войвода, сподвижник на Димитър Калъчлията.

В дружината на Калъчлията участвуват:

ХРИСТО — от с. Запалня.

ПАСКО КИРЧЕВ — от Котел.

КРЪСТЮ — от Нова Загора.

МИНКО ДИКОВ (Черкешлийчето, Минката) — от с. Желю войвода. Бил е и самостоятелен войвода. Убит през 1859 г.

ИВАН МАСЛЕНИКА — от с. Твърдица.

КАРА ИВАН — от с. Генджалий (Младово).

КОЛЮ И ДИМИТЪР ПЕТКОВИ — от с. Кадъкьой (Съдиево). Били хайдути и при Минко Диков.

ДИМИТЪР — от Лозенградско.

ЯНКО И ЕНЮ — от с. Кестрич (Виница, Варненско).

МАРИН АЛТЪПАРМАКА

ГЕОРГИ УРУМА

СОЛАК МУСТАФА — хайдутин и сподвижник на Дим. Калъчлията, действувал и с българи-хайдути. Убит в сражение към 1863 г.

ДРАГИЯ РАНГЕЛОВ — от Новозагорско. Хайдутин при Калъчлията, провеждал и самостоятелни акции.

ГЕОРГИ ТРЪНКИН (Георги Пеев Смеденов) — роден през 1828 г. в Сливен. Хайдутин при Димитър Калъчлията, а след това самостоятелен войвода. Загинал в сражение през 1860 г.

ГЕНЧО КЮЧУКА — хайдутин и байрактар. Споменава се в народна песен от Котленско.

НИКОЛА — хайдутин от с. Градец, споменат в народни песни.

СТОЯН ЧОЛАКА (Терзигенов) — родом от с. Желю войвода, бил хайдутин при Ямболски и Новозагорски хайдушки войводи.

ВЪЛЧАН ТЕРЗИГЕНОВ — брат на Стоян Чолака и хайдутин като него.

ГЕОРГИ ЧОЧЕВ — от с. Желю войвода, хайдутин при Минко Диков.

КУРТИ ЧОЧЕВ — брат на Георги Чочев и хайдутин при него.

ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ — роден в гр. Котел през 1821 г. През 1854 г. предводител на хайдушка дружина, действува около Котел. Виден революционер, създател на четническата тактика.

МЛАДЕН — участник в хайдушката дружина на Раковски.

ВАСИЛ — участник в хайдушката дружина на Раковски.

ПАНАЙОТ ИВАНОВ ХИТОВ — роден през 1830 г. в Сливен. От 1858 г. е хайдутин при Георги Трънкин, а от 1860 г. е самостоятелен войвода. Сподвижник на Раковски и първостепен войвода на чета през 1867 г. Член на БРЦК и войвода на големи чети през Сръвско-турската и Освободителната война. Починал през 1918 г. в Русе.

СТОЯН НАКОВ ПАПАЗОВ (Люцканов, Теню войвода) — роден в Сливен в квартал „Ново село“, шурей на П. Хитов, с когото излиза хайдутин през 1858 г. Участвува в дружините на Г. Трънкин и П. Хитов, на когото е помощник. През 1864 и 1865 г. предводител на чета. Убит около с. Жеравна.

ЖЕЛЮ ВОЙВОДА (Дядо Желю, Желю Христов Чернев). — роден през 1828 г. в Ямбол. Участник в дружините на Калъчлията и Панайот Хитов. Бил е и самостоятелен войвода. Включва се и в четническото движение. Починал през 1893 г.

НИКОЛА ДИМИТРОВ АДЖЕМОВ — роден в Сливен. По занятие е фурнаджия. Хайдутин и байрактар при Панайот Хитов и Филип Тотю. Заловен, умира през 1863 г. в Сливенския затвор.

БОЖИЛ БАХОВ — роден в Сливен. Хайдутин в дружините на Панайот Хитов, Никола Аджемов и Филип Тотю.

ХРИСТО — от Ямбол, хайдутин при Панайот Хитов.

АНДОН МИЛКОВ — роден в Ямбол, участник в дружината на Панайот Хитов, заловен и осъден, умира на заточение в Мала Азия.

СТОЙЧО ПЕТРОВ — роден в с. Драгоданово. Хайдутин при Панайот Хитов. След обира на Али ефенди заловен и обесен в Одрин.

СТОЯН АРНАУДОВ — от с. Жеравна, хайдутин при Панайот Хитов. Смесван със Стефан Цоцкин.

СТЕФАН ЛЮЦКАНОВ ЦОЦКИН (Кючук Караджа) — от с. Жеравна, хайдутин при Панайот Хитов, Никола Аджема и Филип Тотю.

НИКОЛА МАВРОДИЕВ — от Ямбол, хайдутин при Панайот Хитов. Тежко ранен в сражение в Хановската гора и убит, за да не попадне в плен.

ЯНО — от Банско, хайдутин при Панайот Хитов.

КОСТА — от Стара Загора, участник в дружината на Хитов.

ХАДЖИ ДИМИТЪР ХАДЖИНИКОЛОВ АСЕНОВ — роден в Сливен. през 1840 г., хайдутин при Георги Трънкин и Панайот Хитов. Войвода на малки чети през 60-те години. Легендарен войвода на голяма чета през 1868 г., загинал в неравно сражение на Бузлуджа.

ДИМИТЪР НИКОЛОВ ДИШЛИЕВ — роден в Сливен. По професия месар. Другар на Хаджи Димитър. Хайдутин и четник при Панайот Хитов. Участник в четата на Христо Ботев през 1876 г. Умира след Освобождението.

ГЕОРГИ ЧЕНКОВ — родом от Сливен. Хайдутин при Хитов. Заловен след нападението на Али Ефенди и заточен.

ДИМИТЪР БОНЧООЛУ — от Сливен, участник в дружината на Панайот Хитов.

ГОСПОДИН ХАЙДУТОВ — от с. Медвен, хайдутин при Панайот Хитов.

ГЕОРГИ РАШИН (ДЪЛГИЯ) — от с. Терзобас (Г. Шивачево) — Хайдутин при Панайот Хитов, Аджема и Филип Тотю. Убит в сражение при с. Кортен през 1863 г.

ПАСКАЛ от с. Глушник. Ятак и хайдутин при Панайот Хитов. Загинал в Сливенския затвор през 1863 г.

ИВАНЧО ВОЙВОДА (Иван Великов) — овчар от с. Желю войвода, участник в дружината на Панайот Хитов. Бил е и самостоятелен войвода. Умира в турските затвори. В дружината му участвуват и неговите съселяни:

ТОДОР ИЛИЕВ СТЕПАНООЛУ (Леската — умира в затвора).

ДАНЮ ДОБРЕВ БАХЧАДА́НЕВ — умира в Одринския затвор.

ДИМО МИНЧЕВ

МИНЧО ДИМОВ — умира в Одринския затвор.

МАРКО ДОБРЕВ БАХЧАДАНЕВ — обесен в Сливен.

От с. Желю войвода са и хайдутите:

МИТЮ ВОЙВОДА (Митю Митев Матръша)

ИВАНЧО ГЕРГЕВ

ТОДОР КЪНЕВ ТЕРЗИЯ

ВОЙЧО — от с. Калояново, хайдутин при Панайот Хитов.

ХРИСТО — от с. Тополчане, хайдутин при П. Хитов.

НИКОЛА ОВЕЛИЯТА — от Сливен, хайдутин при П. Хитов.

ФИЛИП ТОТЮ (Тодор Тодоров Топалски) — роден в с. Гърците, Търновски окръг, С хайдушка дружина действува в Новозагорско през 1862, 1863, 1866 г. Участник в четническото движение, Сръбско-турската и Освободителната война.

В дружината на Филип Тотю участвуват:

КОЛЮ МАЛКИЯ — от с. Дедеклии (Дядово).

НЕДЕЛЧО — от Новозагорско.

НЕЧО НЕДЕЛЧЕВ — от с. Кара Бунар (Гълъбово, Старозагорски окръг).

ПОП НИКОЛА — от Новозагорско.

КОСТАДИН ДЖИНАЛИЯТА — от с. Джиново.

МИХАЛ ДЕЛИАА — роден в Сливен, фурнаджия, участник в дружината на Филип Тотю през 1866 и 1867 г. Заловен и обесен.

СТОЯН от с. Градец — хайдутин при Филип Тотю през 1866 г.

КОЛЮ от Нова Загора — участник в дружината на Филип Тотю през 1866 г.

ИВАН МАРКОВ — роден в Котел. Хайдушки войвода, действувал през 1863 г.

ИВАН ЕНЗЕТО — от Габровско, участник в дружината на Иван Марков.

В дружината на Стоян Папазов през 1865 г. са участвували:

НИКОЛА МАНЧЕВ — от Сливен.

ДИМИТЪР НИКОЛОВ ОБЩИ — от Косово. По-сетне сподвижник на Левски. Обесен през 1873 г.

МАВРО — от Казанлък.

МИХАЙЛ КУРТЕВ

ТРИФОН — от с. Турия — Казанлъшко.

ЙОРДАН ЙОРДАНОВ ИНДЖЕТО — участник в дружината на Хаджи Димитър през 1865 г.

СТОЯН СТОЙНОВ — участник в дружината на Хаджи Димитър през 1865 г.

СТЕФАН ДИМОВ КАРАДЖАТА—роден през 1840 г. в с. Имче, Стефан Караджово, Ямболски окръг. С хайдушка дружина е действувал в Сливенския балкан. Виден участник в революционното движение и войвода заедно с Хаджи Димитър на голяма чета през 1868 г.

ВАСИЛ РАХНЕВ — роден в с. Градец през 1851 г. Хайдутин в дружината на Хаджи Димитър, за което са останали много народни песни. Участник в четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджата през 1868 г. Заловен, но останал жив.

ГУНЧО ВОЙВОДА (Илия Господинов) — роден в Сливен, шивач, войвода на дружината през 1868 г. Убит край с. Градец.

ТОДОР ДЕНЕВ ХАРБОВ — от Сливен, по занятие е тюфекчия. Участник в дружината на Гунчо войвода. Убит край с. Градец.

В четата на Гунчо войвода са участвували:

ПРОДАН ИЛИЕВ — от Сливен.

САВА ВЕЛИКОВ — от Сливен.

ПЕТЪР НИКОЛОВ КАНТАРДЖИЕВ — от Сливен.

ДОНЧО ВЛАХЪТ — от Стара Загора.

ХРИСТО ПРОДАНОВ — от Карлово.

ЙВАН МИНЧЕВ — от Котел.

ГЕОРГИ и КОСТА от с. Кипилово, Търновски окръг.

ДОБРИ — от Калофер.

ИВАН МОКАНЧЕТО — от Унгария.

ЯНИ — от Битоля.

ПЕТЪР КЕХАЯ — от Панагюрище.

АНДРЕЯ КРАЕВ — (Край Андрея, Кара Андрея, Андрея Шумналията) — роден през 1842 г. в с. Осмар, Шуменски окръг. Войвода на хайдушка дружина, действувала в Котленско през 1874—1875 г., където пада убит. В дружината му участвуват:

ДИМИТЪР ЧЕНКОВ — от Сливен.

СТЕФАН ПАНТАЛОНДЖИЯТА — от Сливен, шивач в Котел.

КАДЪНКООЛУ — от Сливен.

СТОИЛ ВОЙВОДА (СТОИЛ ИВАНОВ ВУЧКОВ) — роден през 1843 г. в с. Инджекьой (Стоил войвода). Овчар и хайдушки войвода. През 1876 г. апостол в Сливенския революционен окръг и войвода на образувалата се чета. Убит край р. Тунджа.

ГЕОРГИ ИВАНОВ КОЛТУКОВ (Кара Георги) — роден в с. Козарево, хайдутин в дружината на Стоил войвода. Починал през 1939 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

Сливенски окръг — прославено хайдушко огнище. — Васил Дечев 3

Непреклонна народна съпротива

Начало на хайдушкото движение — Атанас Беломоров 11
Жени — хайдутки — Жечка Янакиева 18
Подем на хайдушкото движение — Кирил Киров . 22
Късно хайдушко движение — Васил Дечев . . 28

Незабравими образи

Дамян войвода — Васил Дечев 43
Христо войвода — Атанас Беломоров 46
Конда войвода — Кирил Киров 47
Злати войвода — Атанас Беломоров 49
Индже войвода — Йорданка Гаджалова 52
Кара Колю — Янка Анестиева 55
Трифон войвода — Йорданка Гаджалова . . . 56
Добри войвода — Жечха Янакиева 58
Алтънлъ Стоян — Веса Стоянова 60
Кара Танас — Васил Дечев 62
Цоню войвода — Васил Дечев 63
Гълъб войвода — Янка Анестиева 65
Желю (Желез) войвода — Жечка Янакиева . . 66
Димитър Калъчлията — Янка Анестиева . . . 68
Пею Буюклията — Янка Анестиева 70
Георги Трънкин — Васил Дечев 71

Разкази

Лозето не ще молитва, а мотика — Стефан Султанов 75
В кършлата — Стефан Султанов 81

Приложения

Из хайдушкия Балкан — Васил Дечев 89
Хайдушки закон (На Бойчо Цеперански) . . . 97
Кратка библиография — Окр. библиотека 100
Войводи и хайдути от Сливенски окръг и действуващи на негова територия — Васил Дечев . . . 104

ДОРДЕ Е СТАРА ПЛАНИНА

Съставител и редактор Васил Дечев

РЕДАКТОР НА ИЗДАТЕЛСТВОТО И. ГОЧЕВА, ХУДОЖНИК Е. СТОИЙЧЕВ, ХУДОЖЕСТВЕН РЕДАКТОР ЕВГ. БУГАЕВ, ТЕХНИЧЕСКИ РЕДАКТОР Т. КИРОВ, КОРЕКТОРИ: П. ДИМОВ, Л. ДИМОВА, М. МАРТИНОВ.

Издава: ОКРЪЖЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ — СЛИВЕН

Формат 59 x 84/1/16. Тираж 4100

ОП „Печат“ — Стара Загора

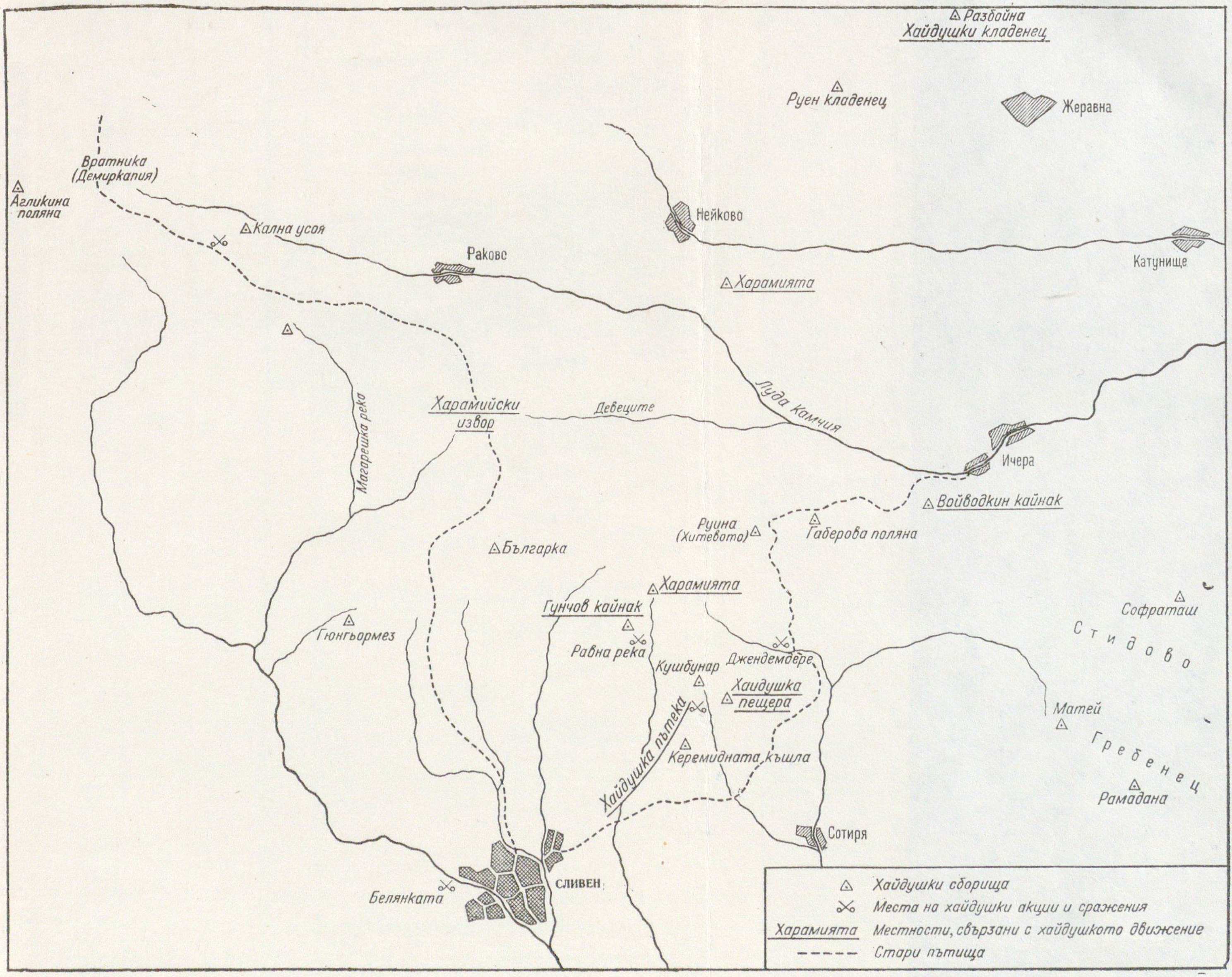
Разбойна
Хайдушки кладенец
Руен кладенец
Жеравна
Вратника (Демиркапия)
Агликина поляна
Кална усоя
Нейково
Раковс
Катунище
Харамията
Харамийски извор
Девеците
Магарешка река
Луда Камчия
Ичера
Войводкин кайнак
Руина (Хитевото)
Габерова поляна
Българка
Харамията
Гунчов кайнак
Равна река
Гюнгьормез
Софраташ
Стидово
Кушбунар
Джендемдере
Хайдушка пещера
Хайдушка пътека
Матей
Гребенец
Керемидната къшла
Рамадана
Сотиря
Белянката
СЛИВЕН
△ Хайдушки сборища
Места на хайдушки акции и сражения
Харамията Местности, свързани с хайдушкото движение
Стари пътища

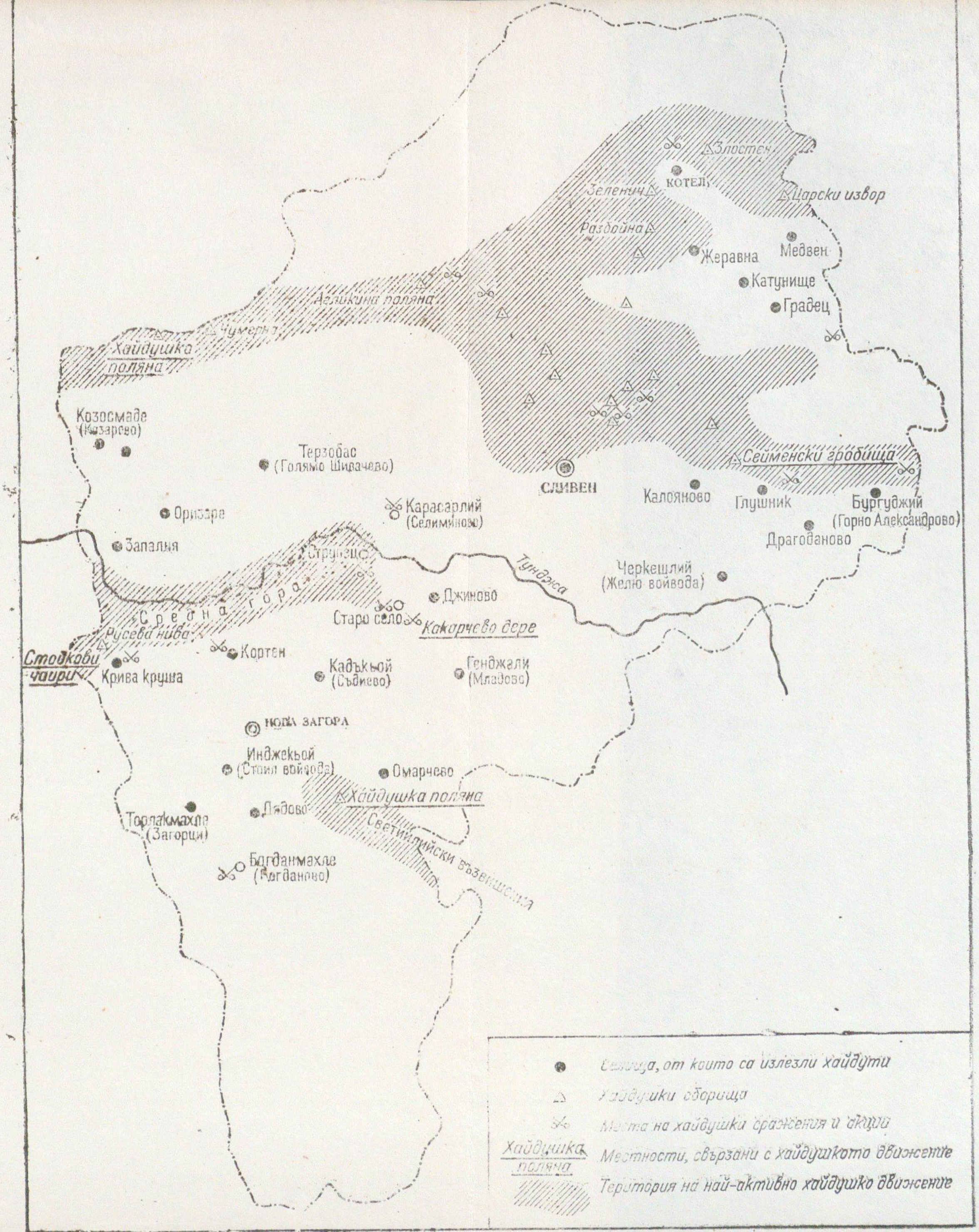
Злостен
Котел
Зеленич
Царски извор
Раздойна
Жеравна
Медвен
Катунище
Градец
Агликина поляна
Чумерна
Хайдушка поляна
Козосмаде (Казарево)
Терзобас (Голямо Шивачево)
Сеймéнски гробища
Сливен
Калояново
Глушник
Бургуджий (Горно Александрово)
Ориззаре
Карасарлий (Селиминово)
Запалня
Струпец
Драгоданово
Тунджа
Черкещлий (Желю войвода)
Средна гора
Джиново
Старо село
Какарчево дере
Русева нива
Стоякови чаири
Кортен
Крива круша
Кадъкьой (Съдиево)
Генджали (Младово)
Нова Загора
Инджекьой (Стоил войвода)
Омарчево
Хайдушка поляна
Торлакмахле (Загорци)
Лядово
Светиилийски възвишения
Богданмахле (Богданово)
● Селища, от които са излезли хайдути
△ Хайдушки сборища
Места на хайдушки сражения и акции
Хайдушка поляна Местности, свързани с хайдушкото движение
▨ Територия на най-активно хайдушко движение